

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

БЮДЖЕТ І ЙОГО РОЛЬ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти - перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472-2

денної форми навчання

спеціальність 072 «Фінанси,

банківська справа та страхування»

Димитріу Катерина В'ячеславівна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Юрій Едуард Олександрович _____

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № ____ від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту

_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Димитріу К.В. Бюджет і його роль у соціально-економічному розвитку територіальної громади. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження теорії і практики використання бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади. Узагальнено теоретичні основи бюджету та його ролі у соціально-економічному розвитку територіальної громади. Досліджено бюджетне забезпечення соціально-економічного розвитку Великокучурівської сільської територіальної громади. Розглянуто орієнтири застосування бюджету в забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Ключові слова: територіальна громада, соціально-економічний розвиток, бюджет, доходи та видатки бюджету.

ANNOTATION

Dimitriou K.V. Budget and its role in the socio-economic development of the territorial community. – Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The qualification work conducted a study of the theory and practice of using the budget to ensure the socio-economic development of the territorial community. The theoretical foundations of the budget and its role in the socio-economic development of the territorial community were summarized. The budgetary provision of the socio-economic development of the Velikokuchurivska rural territorial community was investigated. The guidelines for using the budget in ensuring the socio-economic development of the territorial community are considered.

Keywords: territorial community, socio-economic development, budget, budget revenues and expenditures.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К.В. Димитріу
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО РОЛІ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	7
1.1. Суть і особливості формування бюджету територіальної громади	7
1.2. Роль бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	20
2.1. Динаміка та структура доходів і видатків бюджету територіальної громади	20
2.2. Аналіз фінансування ключових сфер соціально-економічного розвитку територіальної громади.....	34
РОЗДІЛ 3. ОРІЄНТИРИ ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	44
3.1. Напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад у період війни та післявоєнний період.....	44
3.2. Державно-приватне партнерства як інструмент політики сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад.....	53
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Забезпечення сталого соціально-економічного зростання територіальних громад є пріоритетним напрямом як для державної політики, так і для місцевого самоврядування. Ефективна реалізація цього завдання безпосередньо залежить від рівня фінансової спроможності громад, яка, у свою чергу, визначається обсягом та стабільністю надходжень до місцевих бюджетів. Фінансові ресурси місцевих бюджетів виступають ключовим інструментом реалізації повноважень органів влади на місцях, адже саме вони формують матеріальну базу для фінансування інфраструктурних проєктів, надання публічних послуг та забезпечення базових соціальних стандартів. Таким чином, належне фінансове забезпечення є фундаментальною умовою для розбудови економічної самодостатності територіальних громад та підвищення якості життя їх мешканців.

Попри повномасштабну війну, місцеві бюджети залишаються ключовим фінансовим інструментом забезпечення життєдіяльності та розвитку територіальних громад. Вони продовжують виконувати роль основної фінансової опори на рівні місцевого самоврядування, незважаючи на зростання фіскального навантаження та появу нових витратних зобов'язань.

Із початком воєнної агресії спектр функцій органів місцевого самоврядування істотно розширився — до традиційних завдань додалися обов'язки, спрямовані на підтримку національної безпеки, мобілізацію ресурсів на користь Збройних Сил України, територіальної оборони, а також допомогу внутрішньо переміщеним особам і бізнесам, що були змушені релокуватися. Крім того, зросла потреба у фінансуванні відновлення пошкодженої інфраструктури та реалізації програм післякризової реконструкції.

Упродовж тривалого періоду воєнного стану органи місцевої влади довели свою здатність до оперативної адаптації, впровадження ефективних рішень і збереження керованості в умовах високої невизначеності. Їхня

фінансова стійкість, гнучкість бюджетного планування та вміння залучати додаткові джерела фінансування стали критичними чинниками забезпечення безперервності місцевих публічних послуг і підтримки соціальної стабільності.

Серед вагомих наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з питань бюджетної політики, формування місцевих бюджетів та фінансового забезпечення територіальних громад можна назвати праці П. Самуельсона, Дж. Кейнса, Х. Циммермана, О. Кириленко, Л. Лисяк, І. Чугунова, Т. Канєвої, І. Лук'яненко, М. Пасічного, В. Федосова, А. Мазаракі, В. Макогон, В. Опаріна та інших.

Питання забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад шляхом ефективного використання ресурсів місцевих бюджетів продовжує залишатися у фокусі уваги як науковців, так і фахівців з практичного державного управління. У сучасному науковому дискурсі варто відзначити внесок таких дослідників, як В. Волкова, Н. Волкова, С. Мацюра, Л. Горбайчук, Л. Першко, Ю. О. Раделицький та інші, які комплексно аналізують інструменти та механізми місцевого фінансування.

Водночас, нинішній соціально-економічний контекст — зокрема, реалії воєнного стану, макроекономічна нестабільність та загрози, пов'язані з відновленням інфраструктури — створюють новий виклик, який вимагає переосмислення традиційних підходів і поглиблення наукових досліджень. Сучасні умови потребують розробки адаптивних фінансових стратегій, спрямованих на підвищення стійкості місцевих бюджетів, нарощування інвестиційного потенціалу громад та забезпечення довгострокового розвитку в післякризовий період.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення ролі та обґрунтування заходів щодо застосування бюджету в забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Об'єктом дослідження є бюджет Великокучурівської територіальної громади, а сукупність теоретичних і практичних аспектів, що пов'язані з фінансуванням ключових сфер соціально-економічного розвитку

територіальної громади є предметом дослідження.

Виходячи з мети кваліфікаційної роботи, окреслено наступні завдання:

- 1) дослідити суть і особливості формування бюджету територіальної громади;
- 2) розглянути роль бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- 3) провести аналіз динаміки та структури доходів і видатків бюджету територіальної громади;
- 4) проаналізувати фінансування ключових сфер соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- 5) узагальнити напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад у період війни та післявоєнний період;
- 6) визначити особливості та пріоритети застосування державно-приватного партнерства як інструменту політики сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад.

У процесі підготовки кваліфікаційної роботи було застосовано низку наукових методів, які забезпечили всебічне дослідження теми. Зокрема, за допомогою методу системного аналізу та синтезу вдалося розглянути і виокремити ключові характеристики досліджуваних понять. Абстрактно-логічний метод дозволив узагальнити наукові та практичні підходи до формування зазначених категорій для подальшого їх використання. Системно-логічний підхід сприяв виявленню актуальних аспектів складових елементів досліджуваних явищ. Використання причинно-наслідкового методу дало змогу встановити взаємозв'язки між окремими компонентами зазначених категорій. Для формування висновків і наочного представлення результатів були залучені графічний та системний методи.

У ході дослідження було використано низку інформаційних джерел, серед яких — нормативно-правові акти України, включаючи закони та підзаконні документи, наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також офіційна звітність фінансового відділу Великокучурівської сільської

ради.

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, три основні розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінки, з них основна частина представлена на 66 сторінках. У роботі подано 13 таблиць і 4 ілюстративні матеріали (рисунок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО РОЛІ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

1.1. Суть і особливості формування бюджету територіальної громади

Вагомим етапом у впровадженні децентралізаційної реформи в Україні стало створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Законодавча ініціатива полягала в активному залученні мешканців сільських і міських населених пунктів до процесів самоврядного об'єднання, що супроводжувалося наданням таким громадам суттєвих фінансових інструментів для ефективного управління власними ресурсами. Такий підхід був критично важливим для поступового формування фінансової самодостатності місцевих громад, здатних самостійно забезпечувати потреби населення.

Як зазначено у статті 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада села, селища чи міста визначається як базовий суб'єкт місцевого самоврядування, що виконує основні функції та має відповідні повноваження [31]. Водночас, відповідно до статті 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», об'єднання громад сіл, селищ і міст здійснюється за умови дотримання низки критеріїв: відсутність на території ОТГ інших громад із власними представницькими органами, цілісність території об'єднання, а також урахування історичних, природних, культурних, етнічних та інших чинників, що впливають на соціально-економічний потенціал територіального утворення [30].

Для забезпечення належного фінансового підґрунтя функціонування об'єднаних територіальних громад та підтримки процесу їх формування, Бюджетний кодекс України передбачає специфіку структурування місцевих

бюджетів. Це забезпечує належну ресурсну базу для виконання видаткових повноважень територіальних громад.

Як зазначають Гарбінська-Руденко А. В. і Демчук М. В.: «аналіз положень БКУ свідчить про те, що бюджет громади є інструментом планування надходжень та видатків, спрямованих на реалізацію завдань і функцій органів місцевого самоврядування впродовж бюджетного року. Важливо підкреслити, що бюджети територіальних громад мають автономний статус і не включаються до складу зведених бюджетів районів чи міст із внутрішньо-територіальним поділом» [6].

Згідно з пунктом 1 статті 7 Бюджетного кодексу України, принцип самостійності бюджетів гарантується наявністю закріплених джерел доходів, а також правом органів місцевого самоврядування визначати напрями видатків у межах чинного законодавства [3]. У цьому контексті бюджет територіальної громади виконує функцію системного механізму акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових потоків між різними секторами господарства — як виробничими, так і соціально орієнтованими.

Бюджет об'єднаної територіальної громади виконує ключову роль у фінансовій системі місцевого самоврядування, виступаючи багатофункціональним інструментом управління фінансовими ресурсами. По-перше, він слугує основою для формування стабільних грошових фондів, необхідних для забезпечення діяльності органів місцевої влади. По-друге, за його допомогою здійснюється плановий розподіл бюджетних ресурсів між різними секторами місцевої економіки з орієнтацією на підвищення ефективності їх використання. По-третє, бюджет є засобом контролю за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів, які знаходяться у підпорядкуванні місцевих органів управління.

Відповідно до статей 26 та 43 Закону України «Про місцеве самоврядування», прийняття рішення про місцевий бюджет є прямим повноваженням органів місцевої ради [31]. Це положення підтримується нормами Конституції України, де у статті 143 закріплено, що територіальні

громади, як самостійні суб'єкти управління, мають право безпосередньо або через уповноважені органи затверджувати бюджети адміністративно-територіальних одиниць та здійснювати нагляд за їх виконанням [16].

У звичайних умовах проєкт рішення про бюджет, підготовлений виконавчим органом, подається на розгляд відповідної ради для затвердження. Водночас, в умовах воєнного стану діють спеціальні правила: голови територіальних громад отримують право здійснювати розпорядження бюджетними коштами лише на тих територіях, де відсутні активні бойові дії та не створено військової адміністрації [28].

Об'єднані територіальні громади, утворені відповідно до положень чинного законодавства та регіональних планів просторового розвитку, мають статус, співставний із містами обласного значення, і включені до системи прямих міжбюджетних взаємовідносин з Державним бюджетом України. Такий фінансовий статус дозволяє їм самостійно управляти надходженнями та видатками на основі принципів фіскальної децентралізації.

Доходна частина бюджету таких громад охоплює, окрім традиційних для місцевого рівня податків і зборів, ще й 60% (згідно норм БКУ), 64% (фактично згідно Закону «Про Державний бюджет України») від податку на доходи фізичних осіб, що є суттєвим джерелом наповнення бюджету. З метою забезпечення збалансованості фінансових ресурсів між громадами із різним рівнем податкового потенціалу, застосовується механізм горизонтального вирівнювання, який може передбачати як базову дотацію (додаткове фінансування з державного бюджету), так і реверсну дотацію (перерахування частини надходжень до державного бюджету).

Під час обчислення обсягів міжбюджетних трансфертів до уваги беруться такі критерії, як чисельність мешканців громади, фактичні надходження ПДФО, а також індекс податкової спроможності, що характеризує фінансову самодостатність територіального утворення.

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, доходи бюджету ОТГ класифікуються на надходження загального і спеціального фондів, кожен з

яких має своє функціональне призначення та джерела формування. У структурі спеціального фонду виділяються доходи бюджету розвитку, які формуються переважно за рахунок цільових надходжень і спрямовуються на капітальні видатки. До загального фонду бюджету ОТГ, зокрема, включаються такі доходи (згідно норм БКУ): 60% надходжень від податку на доходи фізичних осіб, державне мито, акцизний податок, податок на прибуток комунальних підприємств та фінансових установ, плата за ліцензування певних видів господарської діяльності й сертифікати, які видаються виконавчими органами місцевих рад. Також до загального фонду зараховуються надходження від оренди об'єктів комунальної власності, прибутки від реалізації безхазяйного майна, успадкованого або подарованого майна, а також валютні цінності чи кошти, власники яких не встановлені.

Спеціальний фонд місцевого бюджету ОТГ формується за рахунок: реєстраційних внесків щодо об'єктів комунального майна, власних доходів бюджетних установ, що фінансуються з відповідного бюджету, цільових субвенцій з інших бюджетів, надходжень у рамках міжнародної фінансової допомоги (грантів ЄС, іноземних урядів, міжнародних донорських структур), а також інших надходжень [3].

При підготовці проєкту Державного бюджету на 2024 рік Уряд ініціював внесення змін до Бюджетного кодексу України, які стосуються перерозподілу податкових надходжень, зокрема так званого «військового» податку з доходів фізичних осіб. Йдеться про податок, що сплачується із грошового забезпечення військовослужбовців і поліцейських, і який у період повномасштабної агресії Росії проти України перетворився на значне джерело наповнення місцевих бюджетів.

Військовослужбовці, як платники ПДФО, зобов'язані сплачувати цей податок за стандартною ставкою 18%. Упродовж 2022–2023 років до місцевих бюджетів ОТГ, на території яких зареєстровані військові частини, зараховувалося 64% від цієї суми (тимчасове збільшення зі стандартних 60%). Решта розподілялась між державним (21–25%) та обласним (15%) бюджетами.

Така концентрація податкових надходжень в окремих громадах зумовила суттєве зростання їхнього фінансового ресурсу, що, втім, не завжди відповідало реальному розміщенню військовослужбовців або потребам громад.

Дисбаланс у розподілі податку та зростання обсягів фінансування викликали обґрунтовані зауваження щодо прозорості й ефективності використання бюджетних коштів. Мали місце випадки зловживань з боку головних розпорядників бюджетних коштів, що призвело до громадської критики і стало поштовхом до перегляду відповідного законодавства. Закон України № 3428-IX від 8 листопада 2023 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України з метою підтримки обороноздатності та розвитку оборонно-промислового комплексу» унормував ситуацію: з 1 січня 2024 року всі надходження від податку на доходи фізичних осіб, сплачені із грошового забезпечення військовослужбовців, зараховуються виключно до державного бюджету. Це рішення має на меті підвищення справедливості у фінансовій політиці та забезпечення централізованого фінансування потреб оборони [6].

Бюджет об'єднаної територіальної громади є ключовим механізмом забезпечення фінансування самоврядних повноважень, які передбачають утримання закладів бюджетної сфери. До таких видатків належать витрати на функціонування установ охорони здоров'я, освітніх закладів, закладів соціального захисту та забезпечення, об'єктів культури, спорту і фізичної культури. Відповідно до положень статей 71, 89 і 91 Бюджетного кодексу України, ці видатки є нормативно закріпленими. Фінансування зазначених потреб здійснюється за рахунок доходів, визначених за бюджетами громад (у тому числі податкових надходжень), а також через механізм міжбюджетних трансфертів. Зокрема, громади отримують базову дотацію, освітню і медичну субвенції, а також інші види цільової підтримки з державного бюджету, що гарантує стабільність виконання делегованих функцій.

Однією з ключових вимог до ефективного функціонування ОТГ є дотримання чинного бюджетного законодавства на всіх етапах бюджетного процесу — від складання бюджету до контролю за його виконанням. За

дотриманням цих норм слідує Рада об'єднаної територіальної громади, яка здійснює контрольні функції на місцевому рівні. Водночас обласна державна адміністрація уповноважена перевіряти відповідність затверджених бюджетів громади вимогам законодавства, проводити аналіз розпису бюджету, кошторисної документації установ і інших складових бюджетного процесу.

Об'єднана територіальна громада має інституційне право впроваджувати власні регламенти, що регулюють механізми забезпечення відкритості та підзвітності при використанні бюджетних коштів. Такі підходи суттєво знижують ризики нецільового використання ресурсів і створюють бар'єри для можливих фінансових зловживань.

Для формування прозорої бюджетної політики на місцевому рівні доцільним є запровадження постійно діючих процедур громадського обговорення бюджетів. Залучення представників засобів масової інформації на ключових етапах формування та виконання бюджету, а також активна участь старост, які представляють інтереси окремих населених пунктів у складі виконавчих органів ради, дозволяє врахувати локальні пріоритети при розподілі бюджетних ресурсів.

Таким чином, реалізація децентралізаційної політики сприяла не лише фінансовій автономії громад, а й створила передумови для інституційної модернізації органів.

1.2. Роль бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади

Місцеві бюджети відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад, оскільки виступають головним джерелом фінансування широкого спектра суспільно значущих напрямів. Саме завдяки коштам, акумульованим у місцевих бюджетах, громади

мають змогу реалізовувати пріоритетні програми, спрямовані на задоволення поточних і стратегічних потреб мешканців. Зокрема, бюджетні ресурси спрямовуються на утримання та розвиток закладів освіти, охорони здоров'я, культури, модернізацію об'єктів інженерної та соціальної інфраструктури, впровадження молодіжних ініціатив, а також на фінансування заходів у сфері соціального захисту. Крім того, кошти місцевих бюджетів використовуються для впорядкування територій, розвитку комунального господарства та покращення умов життя в громаді загалом. Раціональне управління цими ресурсами є запорукою підвищення якості публічних послуг, стимулювання інвестиційної активності та створення передумов для довгострокової економічної стабільності [14].

Важливу роль у соціальному й економічному житті територіальної громади відіграє інфраструктура. Розвинена інфраструктура не лише підвищує інвестиційну привабливість та естетичну привабливість території, але й має суттєвий вплив на добробут населення, рівень освіти, охорону здоров'я, соціальну інтеграцію та загальні стандарти якості життя. Таким чином, інфраструктура виступає каталізатором соціального прогресу і зміцнення людського капіталу.

Оскільки територіальні громади функціонують на перетині численних сфер життєдіяльності — від економіки й освіти до медицини та соціального захисту, — саме збалансований розвиток інфраструктурних компонентів є необхідною умовою забезпечення інклюзивного зростання. Йдеться про створення рівного доступу до базових послуг та інструментів економічної мобільності для всіх груп населення. У результаті, наявність цілісної, ефективно функціонуючої інфраструктури стає не лише індикатором сучасного управління громадою, а й ключовим чинником стійкого місцевого економічного розвитку.

Система охорони здоров'я виступає однією з ключових структурних компонентів інфраструктури об'єднаної територіальної громади та є невід'ємною умовою стійкого місцевого економічного розвитку. Високий

рівень громадського здоров'я є не лише соціальною цінністю, а й важливим фактором продуктивності праці, економічної стабільності та інституційної спроможності громади.

Дослідники Т. Воусе і С. Браун наголошують, що: «функціональна та ефективна система охорони здоров'я:

- є визначальним чинником економічної результативності територіальних громад, впливаючи на довгострокову фінансову стабільність;
- генерує мультиплікативний ефект для економіки через створення робочих місць, збільшення попиту на товари й послуги, а також підтримку суміжних галузей;
- сприяє подоланню соціального відчуження на місцевому рівні, зменшуючи нерівність у доступі до медичних послуг, а також впливаючи на рівень зайнятості й доходів домогосподарств;
- підвищує конкурентоспроможність і репутацію громади, що створює сприятливі умови для впровадження стратегій сталого розвитку» [41].

Значущим елементом інфраструктурного потенціалу територіальних громад та рушієм їхнього економічного зростання виступає система освіти. Сучасні виклики перед громадами зумовлюють необхідність формування стабільних конкурентних переваг для активного залучення інвестицій та забезпечення економічної динаміки. Поряд із традиційними чинниками розвитку — наявністю бізнесу та створенням робочих місць — громади все частіше акцентують увагу на вигідному географічному положенні. Втім, у контексті сьогодення визначальну роль починає відігравати якість людського капіталу, який формується саме через освітні інституції. Освітня система, як стратегічний актив громади, продукує кваліфікованих фахівців, що здатні стимулювати економічні процеси, приваблювати інвесторів, розвивати туризм і сприяти загальному соціально-економічному піднесенню.

Як зазначає Curtis С.: «було впроваджено низку нормативно-правових ініціатив, спрямованих на підвищення якості освіти в проблемних школах, із метою забезпечення доступу учнів до викладання висококваліфікованими

педагогами. Водночас багато батьків продовжують шукати альтернативні освітні заклади поза межами своїх громад, що свідчить про нерівномірність освітніх можливостей» [42]. Одним із ключових висновків відповідного аналізу є те, що навіть за умов створення нових бізнес-структур і робочих місць, території з низькою ефективністю освітніх закладів демонструють обмежений економічний прогрес.

Ключовим елементом інфраструктурного комплексу територіальної громади є система житлово-комунального господарства, яка відіграє важливу роль у формуванні комфортного середовища для життя та бізнесу. Проте в економічній політиці багатьох органів місцевого самоврядування дана сфера досі сприймається як пасивна ланка, що не має прямого впливу на економічне зростання. А. Konyeva та О. Dolgalova справедливо відзначають, що: «проблемність цього сектору зумовлена дисбалансом між цілями ключових учасників (держави, муніципалітетів, комунальних підприємств, приватного бізнесу, інвесторів, керуючих компаній, мешканців тощо) та наявними ресурсами, які вони використовують для досягнення власних інтересів» [44].

Поряд із цим, важливим чинником соціально-економічної динаміки громади є культурна інфраструктура. Її значення підкреслюється в аналітичному звіті Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) «Culture and Local Development», розробленому в межах програми LEED [42]. У документі йдеться про те, що культурний компонент не лише сприяє розвитку туризму, а й виконує роль каталізатора для активізації підприємницької діяльності, формування міжсекторальних кластерів, зміцнення соціальної єдності та залучення людського капіталу. Таким чином, інвестиції у культурну сферу стають важливим інструментом досягнення фінансової стабільності та сталого місцевого розвитку [42].

Таким чином, забезпечення взаємоузгодженості соціального та економічного компонентів інфраструктурного розвитку територіальних громад із довгостроковими цілями місцевої економічної політики є стратегічно важливим завданням для органів місцевого самоврядування. Його реалізація

потребує системного підходу до планування і управління ресурсами вже у найближчій перспективі.

Одним із ключових напрямів у цьому контексті є прийняття управлінських рішень, спрямованих на диверсифікацію та активізацію джерел фінансування інфраструктурних об'єктів. Розширення фінансової бази, зокрема через залучення інвестицій, міжбюджетні трансферти, державно-приватне партнерство та інструменти місцевого запозичення, дозволяє не лише підвищити ефективність функціонування інфраструктури, а й посилити її вплив на соціально-економічний розвиток громади в цілому.

Як зазначає А. Р. Дуб: «повноцінний економічний поступ як великих, так і малих територіальних громад є малоймовірним без залучення зовнішніх джерел фінансування. Одним із ключових інструментів фінансової підтримки виступає механізм розподілу державних коштів, реалізація якого відбувається в межах бюджетного законодавства. Такий підхід не лише забезпечує економічну рівновагу на місцевому рівні, а й виконує функцію фінансового регулювання в період становлення об'єднаних територіальних громад, коли їхні власні ресурси ще обмежені» [8].

Бюджетна система відіграє провідну роль у формуванні фінансового фундаменту для реалізації програм соціально-економічного розвитку громад. Після впровадження фіскальної децентралізації та оновлення системи міжбюджетних трансфертів, органи місцевого самоврядування отримали ширші можливості щодо управління власними фінансовими потоками. Зокрема, до їхньої дохідної частини бюджету було включено додаткові податкові надходження, що дозволяє більш ефективно планувати витрати, фінансувати стратегічні проекти та зміцнювати економічну самостійність громад.

Одним із потенційних джерел фінансового забезпечення розвитку громад є залучення кредитних ресурсів. Після переходу об'єднаних територіальних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, вони набули статусу повноцінних учасників бюджетного процесу. Такий формат фіскальних взаємин дозволив органам місцевого самоврядування отримувати трансферти

безпосередньо, минаючи проміжні рівні бюджету (районні чи обласні). Зокрема, до основних форм державної підтримки належать: базова дотація, реверсна дотація, а також цільові субвенції — освітня, медична та інші.

Система міжбюджетного вирівнювання в Україні виконує двоїсту функцію. З одного боку, вона сприяє зменшенню соціально-економічної нерівності між регіонами. З іншого — в її поточній моделі основна увага зосереджується не на розширенні економічної спроможності громад, а на забезпеченні виконання стандартних бюджетних зобов'язань перед населенням. Такий підхід, хоч і гарантує базову фінансову стабільність, водночас обмежує можливості для довгострокового регіонального зростання.

Водночас повністю відмовитися від трансфертних механізмів неможливо — для громад з обмеженим фіскальним потенціалом ці інструменти залишаються критично важливими. У випадках, коли власна дохідна база не дозволяє забезпечити навіть мінімальні соціальні стандарти, дотації, субвенції та субсидії виступають необхідним компенсатором. Проте ефективність цих ресурсів зростає лише за умови їх поєднання з активною політикою залучення інвестицій, кредитів та розвитку місцевого підприємництва [8].

Податкові надходження залишаються основним джерелом формування як власних, так і закріплених доходів місцевих бюджетів. Традиційно ключову роль у структурі цих надходжень відіграють податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва та плата за землю. Проте на практиці потенціал цих джерел не реалізується повною мірою через ряд структурних проблем.

Значні фіскальні втрати спостерігаються саме за ПДФО. Вони обумовлені поширеністю тінювих виплат заробітної плати, високим рівнем трудової міграції за кордон серед працездатного населення, а також низьким рівнем детінізації доходів. Фактичне зростання надходжень від цього податку пояснюється насамперед механічним підвищенням мінімальної заробітної плати, а не розширенням бази оподаткування чи економічним зростанням.

Після початку повномасштабного вторгнення рф фінансово-економічна

ситуація в громадах зазнала критичного погіршення. Масові руйнування інфраструктури, втрати робочих місць і припинення господарської діяльності призвели до обвального падіння податкових надходжень. Додатковим чинником стали законодавчі зміни, ініційовані парламентом і урядом, які, хоч і мали гуманітарно-стабілізаційний характер, суттєво зменшили доходи місцевих бюджетів. Яскравим прикладом є запровадження добровільної сплати єдиного податку для платників 1-ї та 2-ї груп, що діяла понад рік. Це створило парадоксальну ситуацію: підприємці, особливо в тилкових регіонах, зберігали комерційну активність, однак не зобов'язані були сплачувати податки, що підірвало фінансову спроможність місцевих органів влади.

Звичайно є втрати по платі за землю, податку на майно тощо. Знизилася податкова активність громадян. Чимало представників бізнесу просто закрилася й не платять податки.

Як зазначають П. Сенищ і П. Фугело: «в умовах масштабної мобілізації та зростання витрат на оборону відбулося суттєве збільшення чисельності військовослужбовців, що супроводжувалося підвищенням рівня їхнього грошового забезпечення. Це, своєю чергою, позитивно вплинуло на обсяг надходжень ПДФО, який залишився одним із ключових джерел доходів місцевих бюджетів.

Разом з тим, на територіях, охоплених активними бойовими діями, спостерігається різке скорочення фінансових надходжень, зумовлене руйнуванням економічної інфраструктури, евакуацією населення та зупинкою бізнес-активності. У протиріччя цьому, в тилкових регіонах, де не проводились бойові дії, фіксується відносне зростання дохідної частини місцевих бюджетів. Цей приріст пояснюється, зокрема, збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб, які активізували споживання, оренду житла та інші види економічної діяльності» [8].

Наслідком війни стало також радикальне коригування бюджетної політики на місцевому рівні. Органи місцевого самоврядування були змушені вдаватися до глибокої оптимізації видатків — зокрема, через скорочення або

замороження проєктів розвитку, зменшення інвестицій у соціальну сферу та інфраструктуру. Це, у свою чергу, призвело до зниження мультиплікативного ефекту витрат та загальмувало соціально-економічну динаміку громад.

Отже, бюджет територіальної громади є не лише фінансовим інструментом, а й важливим чинником реалізації соціально-економічної політики на місцевому рівні. Його структура, обсяг доходів та пріоритети у видатках безпосередньо впливають на якість життя населення, розвиток інфраструктури, соціальної сфери та місцевої економіки. Ефективне управління бюджетними ресурсами дозволяє забезпечити сталий розвиток громади, її фінансову самостійність та економічну стабільність. Зважаючи на значущість бюджету у розвитку територіальної громади, доцільно перейти до детального аналізу його формування та використання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Динаміка та структура доходів і видатків бюджету територіальної громади

Великокучурівська сільська територіальна громада була утворена 1 січня 2016 року. До її складу входять п'ять населених пунктів, серед яких адміністративним центром є село Великий Кучурів, а також села Глибочок, Годилів, Снячів і Тисовець.

Загальна чисельність населення громади становить 14418 жителів. У межах громади функціонують 683 суб'єкти господарювання, основну частину яких складають фізичні особи-підприємці, що здійснюють діяльність у сфері мікропідприємництва.

Однак значна частина підприємницької активності здійснюється за межами громади, зокрема на ринках м. Чернівці, таких як МКП «Калинівський ринок». У межах громади економічну діяльність ведуть переважно суб'єкти, зареєстровані в інших адміністративних одиницях.

Крім того, існує проблема тіньової економіки: окремі підприємці не відображають повну суму доходів, не оформлюють найманих працівників офіційно або виплачують заробітну плату без належного оподаткування. Це створює виклики для формування бюджету громади та ефективного фінансового планування.

На території Великокучурівської територіальної громади фактичну господарську діяльність веде близько 235 суб'єктів підприємництва. Основні напрями їх діяльності охоплюють будівництво, виробництво світлопрозорих конструкцій (вікна та двері), роздрібну торгівлю, сферу громадського

харчування, цегельне виробництво, аграрне виробництво та садівництво, швейне виробництво, виготовлення свічок, а також надання транспортних послуг.

На сьогодні одним із найперспективніших напрямів економічного розвитку в межах громади є виробництво вікон, дверей і меблів. Таку тенденцію зумовлюють декілька факторів:

- 1) близькість до обласного центру — м. Чернівці;
- 2) значно нижчі витрати на виробничі ресурси: оренда, земля, логістика;
- 3) можливість прямого збуту як кінцевим споживачам, так і будівельним компаніям, що працюють на ринку Чернівців;
- 4) наявність стабільного попиту через торгівельні мережі та Калинівський ринок.

Підприємства «Вікна-Стиль», «АПЛОТ» та «Євро Віндеус» демонструють стійке зростання, що свідчить про ефективну бізнес-модель і перспективність галузі в умовах регіональної економіки.

Згідно з класифікацією Господарського кодексу України, 98,45% зареєстрованих суб'єктів господарювання у громаді належать до категорії малого бізнесу, оскільки їх річний обіг не перевищує 2 млн. євро. Решта підприємств мають ознаки середнього бізнесу, однак їх частка залишається незначною.

Водночас і підприємницький сектор, і бюджетна сфера дедалі більше відчують дефіцит кваліфікованих кадрів. Причиною цього є трудова міграція спеціалістів до обласного центру, де рівень заробітної плати є суттєво вищим. Це створює тиск на локальний ринок праці, знижуючи потенціал для зростання виробництва й сервісних послуг в межах громади.

Воєнні дії на території України спричинили чергову хвилю масової трудової та вимушеної міграції громадян до країн Європейського Союзу. Не стала винятком і Великокучурівська сільська територіальна громада — значна кількість її мешканців продовжує виїжджати як на постійне проживання, так і для сезонної зайнятості до таких країн, як Польща, Італія, Іспанія, Німеччина,

Великобританія, а також до ближчих — Румунії та Угорщини.

За оцінками, щорічна кількість жителів, які працюють за межами України, коливається в діапазоні від 450 до 1500 осіб. Основним економічним ефектом цієї тенденції є надходження грошових переказів до місцевих домогосподарств, що частково компенсує низьку платоспроможність, проте водночас посилює дефіцит робочої сили.

Місцевий бізнес, в умовах обмежених фінансових можливостей та слабкої економічної інфраструктури, не спроможний забезпечити конкурентоспроможний рівень оплати праці — він становить орієнтовно лише 25–30% від заробітків, які отримують українці за кордоном, навіть при виконанні некваліфікованих робіт.

Враховуючи обмежений вплив органів місцевого самоврядування на трудовий ринок, роль сільської ради зводиться до посередницької функції: координації з професійно-технічними навчальними закладами з метою цільової підготовки кадрів, співпраці зі службою зайнятості щодо перепідготовки працівників та підтримки ініціатив із професійного розвитку.

Окрема увага приділяється організації тематичних семінарів, тренінгів, а також інтеграції елементів цифрової трансформації в малий бізнес. Перспективним напрямком є створення інклюзивного ринку праці, орієнтованого на соціально вразливі групи: учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб та мешканців із зон екологічного лиха.

В умовах відсутності на території громади закладів професійно-технічної освіти, Великокучурівська сільська рада обмежена у впливі на систему формування локального ринку праці. Наразі єдина можливість організації підготовки кваліфікованих кадрів — це співпраця з найближчими ПТУ, зокрема з навчальними закладами Чернівців та Глибоцьким сільськогосподарським училищем.

На запити бізнесу державна служба зайнятості може організовувати короткотермінові курси або програми перекваліфікації з окремих спеціальностей. Проте обмеженість тривалості та обсягів такого навчання не

дозволяє суттєво знизити дефіцит висококваліфікованих працівників.

У відповідь на кадрову нестачу окремі роботодавці впроваджують внутрішнє навчання безпосередньо на виробництві. Проте така практика має суттєвий ризик: після отримання базових навичок частина працівників залишає робоче місце у пошуках кращих умов, зокрема в обласному центрі або за кордоном. Це призводить до втрат інвестованих у навчання ресурсів з боку роботодавців і знижує стабільність локального ринку праці.

На основі вивчення соціально-економічного стану населених пунктів громади було проведено SWOT-аналіз (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

SWOT-аналіз Великокучурівської територіальної громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Сприятливі природно-кліматичні умови для ведення сільського господарства та розвитку зеленого туризму. 2. Розвинуте транспортне сполучення до обласного центру й кордону з Румунією. 3. Людський потенціал (почуття господаря у мешканців) 4. Наявність професійних кадрів (вчителів, лікарів, технічних працівників, службовців) 5. Досвід участі у загальнодержавних і міжнародних програмах з підтримки децентралізації. 6. Позитивна демографічна динаміка (скорочення чисельності місцевого населення супроводжується приростом сімей з обласного центру й інших областей України).	1. Середній рівень якості надання послуг. 2. Низький рівень розвитку підприємництва у селах громади, пасивність громади до актуальних проблем сіл. 3. Високий рівень відтоку робочої сили в міста та за кордон. 4. Відсутність вільних територій під будівництво нових господарських об'єктів. 5. Нерозвинута інфраструктура: часткова відсутність облаштування доріг з твердим покриттям, вуличного освітлення, обладнаних відпочинкових зон і спортивних майданчиків. 6. Відсутність вільних земельних ділянок промислового і комерційного призначення.
Можливості	Загрози
1. Участь у програмах міжнародної технічної допомоги. 2. Збільшення внутрішніх і зовнішніх інвестицій в економіку громади (в т.ч. шляхом мобілізації коштів від трудових мігрантів з-за кордону). 3. Створення нових робочих місць, сприятливих умов для малого й середнього бізнесу. 4. Покращення транспортної інфраструктури сіл за рахунок ремонту доріг. 5. Децентралізація влади, поява стимулів та механізмів державної підтримки місцевого економічного розвитку. 6. Освоєння нових ринків збуту. 7. Безпосередня близькість до обласного центру (5-7 км.) і низькі логістичні витрати / оренда. 8. Розвиток сільського господарства через ідентифікацію значущих напрямків (бджолярство, садівництво, тваринництво, лікарські рослини та інше.) 9. Значний туристичний історико-культурний і природно-рекреаційний потенціал.	1. Зубожіння сільського населення та зростання безробіття. 2. Корупція на загальнодержавному рівні. 3. Збільшення податкового й іншого роду навантажень на підприємців і потенційних інвесторів. 4. Недосконалість і нестабільність податкового та іншого регуляторного законодавства. 5. Нестабільна економічна ситуація в державі. 6. Політична та валютна нестабільність. 7. Постійне непрогнозоване зростання цін на енергоресурси. 8. Конкуренція місцевого бізнесу з великими національними мережевими підприємствами, Чернівецькими підприємствами. 9. Ведення військових дій на території України.

Виходячи з ключових індикаторів соціально-економічного розвитку,

доцільно здійснити аналіз структури та динаміки доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз динаміки доходної частини бюджету Великокучурівської територіальної громади за 2022-2024 роки, тис. грн.

Статті доходів бюджету	Роки			Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
Податкові надходження	31885,5	39452,6	55410,8	23525,3	15958,2	73,78	40,45
Неподаткові надходження	9641,2	24938,5	12364,3	2723,1	-12574,2	28,24	-50,42
Доходи від операцій з капіталом	95,4	140,8	531,2	435,8	390,4	456,81	277,27
Цільові фонди	1098,6	161,8	97,2	-1001,4	-64,6	-91,15	-39,93
Офіційні трансферти	67917,9	82356,4	86331,2	18413,3	3974,8	27,11	4,83
Усього доходів	110638,6	147050,1	154734,7	44096,1	7684,6	39,86	5,23

У період з 2022 по 2024 роки загальний обсяг доходів бюджету Великокучурівської територіальної громади зріс на 44096,1 тис. грн., що становить приріст у 39,86%. У 2023 році відбулося значне зростання доходів, однак у 2024 році темпи зростання сповільнилися, і приріст склав лише 5,23% у порівнянні з попереднім роком.

Найбільш вагомий приріст продемонстрували податкові надходження, які зросли з 31885,5 тис. грн. у 2022 році до 55410,8 тис. грн. у 2024 році, що становить у 23525,3 тис. грн. або 73,78%. Порівняно з 2023 роком зростання склало 40,45%. Це свідчить про зміцнення податкової бази громади та ефективне адміністрування податкових платежів.

У 2023 році громада отримала 24938,5 тис. грн. неподаткових надходжень, але у 2024 році цей показник скоротився до 12364,3 тис. грн., тобто зменшився на 50,42%. Незважаючи на позитивний приріст у порівнянні з

2022 роком (+28,24%), така волатильність свідчить про нестабільність джерел неподаткових надходжень.

Показник доходів від операцій з капіталом продемонстрував найвищу динаміку приросту: з 95,4 тис. грн. у 2022 році до 531,2 тис. грн. у 2024 році (+456,81%), що свідчить про активізацію діяльності громади у сфері продажу та передачі майна, хоча частка цих надходжень у загальному бюджеті залишається незначною.

Доходи з цільових фондів у 2024 році скоротилися до 97,2 тис. грн., що на 91,15% менше, ніж у 2022 році. Це є сигналом про зниження активності у використанні програмного або грантового фінансування.

Зростання офіційних трансфертів склало 27,11% за два роки. У 2024 році громада отримала 86331,2 тис. грн., що на 3974,8 тис. грн. більше, ніж у 2023 році (+4,83%), що засвідчує збереження державної підтримки. Однак уповільнення динаміки зростання вказує на необхідність підвищення рівня власних доходів.

Отже, фінансова ситуація в громаді є стабільною, завдяки зростанню податкових надходжень. Однак різке падіння неподаткових надходжень і доходів з цільових фондів — це виклик для бюджету, що потребує перегляду джерел доходу. Також необхідно посилити роботу зі стабілізації та розширення неподаткових надходжень, залучення інвестицій, оптимізацію управління майном громади та активну участь у проєктах із зовнішнім фінансуванням.

Для глибшого розуміння фінансової стійкості та джерел наповнення бюджету проаналізуємо структуру доходної частини бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у динаміці за 2022–2024 роки. Отримані результати подано у таблиці 2.3, яка ілюструє питому вагу кожного з джерел у структурі бюджету громади за відповідні роки.

Упродовж 2022–2024 років структура доходів Великокучурівської ТГ зазнала помірних змін. Найбільш відчутно змінилася питома вага податкових та неподаткових надходжень, що відображає внутрішні процеси у формуванні фінансової самостійності громади.

Таблиця 2.3

Аналіз структури доходів бюджету Великокучурівської територіальної громади
за 2022-2024 роки, %

Статті доходів бюджету	Роки			Абсолютний приріст (+/-)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023
Податкові надходження	28,82	26,83	35,81	6,99	8,98
Неподаткові надходження	8,71	16,96	7,99	-0,72	-8,97
Доходи від операцій з капіталом	0,09	0,10	0,34	0,26	0,25
Цільові фонди	0,99	0,11	0,06	-0,93	-0,05
Офіційні трансферти	61,39	56,01	55,79	-5,59	-0,21
Усього доходів	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Після незначного зниження в 2023 році, частка податкових надходжень у 2024-му стрімко зросла до 35,81%. Це свідчить про активізацію економічної діяльності в громаді, розширення податкової бази та покращення податкового адміністрування. Така динаміка є позитивним індикатором зростання фінансової самостійності громади.

У 2023 році частка неподаткових надходжень майже подвоїлась, але в 2024 році відбулось різке падіння майже до початкового рівня. Важливо забезпечити стабільність цього джерела доходів через системну роботу з комунальним майном та місцевими сервісами.

Незважаючи на незначну частку доходів від операцій з капіталом в загальній структурі доходів, цей напрям, за умови прозорого управління комунальним майном, має потенціал для подальшого розвитку.

Фактичне згортання надходжень із цільових фондів свідчить про необхідність активізувати залучення коштів через державні та міжнародні програми, включно з грантовими механізмами.

Частка трансфертів у загальній структурі доходів поступово зменшується, що є позитивним трендом, адже вказує на зниження бюджетної залежності громади від зовнішнього фінансування. Проте рівень залежності все ще

залишається високим (понад 55%).

Отже, головним досягненням 2024 року є зростання частки податкових надходжень, що вказує на зміцнення фінансової самостійності громади. Проблемною зоною є нестабільність неподаткових надходжень і майже повне згортання цільових фондів. Офіційні трансферти залишаються основним джерелом доходів, проте зменшення їх питомої ваги підтверджує тенденцію до самозабезпечення.

Тому, доцільним було б посилити управління комунальними активами з метою підвищення неподаткових доходів, ініціювати участь у регіональних і міжнародних програмах для відновлення фінансування цільових фондів, а також розробити середньострокову програму фінансової незалежності громади з акцентом на розвиток місцевої податкової бази.

Беручи до уваги, що податкові надходження формують основну частину власних доходів бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади, доцільно детально розглянути їх динаміку упродовж 2022–2024 років. Результати проведеного дослідження податкових надходжень представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз динаміки податкових надходжень бюджету Великокучурівської територіальної громади у 2022-2024 роках, тис. грн.

Найменування показника	Роки			Абсолютний приріст (+/–)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
1	2	3	4	5	6	7	8
Податок та збір на доходи фізичних осіб	16189,5	19546,6	29146,0	12956,5	9599,4	80,03	49,11
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	366,7	350,6	198,5	-168,2	-152,1	-45,87	-43,38
Внутрішні податки на товари та послуги	1137,1	1972,7	2918,3	1781,2	945,6	156,64	47,93

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Місцеві податки та збори	14190,0	17580,0	23145,2	8955,2	5565,2	63,11	31,66
Інші податки та збори	2,2	2,7	2,8	0,6	0,1	27,27	3,70
Усього податкових надходжень	31885,5	39452,6	55410,8	23525,3	15958,2	73,78	40,45

Протягом 2022–2024 років податкові надходження до бюджету Великокучурівської ТГ демонструють стійку позитивну динаміку, окрім одного показника — рентної плати за використання лісових ресурсів. Загальний обсяг податкових надходжень зріс з 31885,5 тис. грн. у 2022 році до 55410,8 тис. грн. у 2024 році, що становить абсолютне зростання на 23525,3 тис. грн. або 73,78%. Приріст за 2024 рік у порівнянні з 2023 роком склав 40,45%. А загальний позитивний тренд у податкових надходженнях свідчить про зростання фінансової спроможності громади.

З метою глибшого розуміння джерел формування власних надходжень бюджету Великокучурівської територіальної громади здійснено структурний аналіз податкових надходжень у розрізі 2022–2024 років. Отримані результати структурного розподілу податкових надходжень подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Аналіз структури податкових надходжень до бюджету Великокучурівської територіальної громади за 2022-2024 роки, %

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/-)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023
Податок та збір на доходи фізичних осіб	50,77	49,54	52,60	1,83	3,06
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	1,15	0,89	0,36	-0,79	-0,53
Внутрішні податки на товари та послуги	3,57	5,00	5,27	1,70	0,27
Місцеві податки та збори	44,50	44,56	41,77	-2,73	-2,79
Інші податки та збори	0,01	0,01	0,01	0,00	0,00
Усього податкових надходжень	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

У період з 2022 по 2024 роки структура податкових надходжень Великокучурівської громади зазнала змін, які свідчать про певні зрушення у внутрішньому економічному середовищі. Основну частку податкових надходжень традиційно формують ПДФО та місцеві податки.

Частка рентної плати стрімко скоротилася, що вимагає додаткової уваги щодо резервів збільшення надходжень. Поступове зростання частки внутрішні податків на товари та послуги свідчить про розвиток торгівлі, активізацію споживчого ринку та збільшення надходжень від акцизу. Це позитивний сигнал щодо комерційної активності на території громади. Незважаючи на загальне зростання надходжень від місцевих податків у грошовому вираженні, їх питома вага у загальній структурі зменшилась, що свідчить про відносно повільніші темпи зростання у порівнянні з іншими видами податків.

З метою оптимізації податкових надходжень до бюджету Великокучурівської громади пропонується продовжити роботу з легалізації праці для стабільного зростання ПДФО, посилити адміністрування місцевих податків через цифровізацію, активізувати управління природними ресурсами громади для збільшення рентних надходжень.

Отже, на основі результатів проведеного аналізу доходної частини бюджету Великокучурівської територіальної громади, можна зробити висновок про необхідність посилення уваги з боку органів місцевого самоврядування до питань удосконалення механізмів формування дохідної бази.

Зокрема, акцент варто зробити на активізації джерел мобілізації податкових надходжень, розширенні можливостей отримання неподаткових доходів, а також на раціоналізації та розвитку операцій з капіталом. Це дозволить забезпечити більш стабільне фінансове підґрунтя для виконання бюджетних зобов'язань та реалізації програм соціально-економічного розвитку громади.

Після проведення комплексного аналізу доходної частини бюджету Великокучурівської територіальної громади логічним наступним кроком є дослідження динаміки та структури видатків (табл. 2.6 та 2.7). Аналіз

видаткової частини бюджету дозволяє оцінити ефективність розподілу фінансових ресурсів, встановити пріоритетні напрямки бюджетного фінансування, а також виявити потенційні резерви для оптимізації витрат. Такий підхід забезпечує не лише прозорість управління бюджетними коштами, а й сприяє підвищенню результативності реалізації програм соціально-економічного розвитку громади.

Таблиця 2.6

Аналіз динаміки видаткової частини бюджету Великокучурівської територіальної громади за 2022-2024 роки, тис. грн.

Статті видатків бюджету	Роки			Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
Державне управління	14070,6	35851,4	26924,2	12853,6	-8927,2	91,35	-24,90
Освіта	71109,1	83247,1	90977,0	19867,9	7729,9	27,94	9,29
Охорона здоров'я	1044,6	1162,3	698,6	-346	-463,7	-33,12	-39,90
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9236,5	2432,5	5996,5	-3240	3564	-35,08	146,52
Житлово-комунальне господарство	6671,7	8293,2	13874,3	7202,6	5581,1	107,96	67,30
Культура і мистецтво	1528,6	1315,8	1848,0	319,4	532,2	20,89	40,45
Фізична культура і спорт	1731,8	2319,1	2436,8	705	-1614,1	40,71	5,08
Економічна діяльність	4943,1	6588,3	5229,9	286,8	-1358,4	5,80	-20,62
Інша діяльність	3061	2133,1	1941,6	-1119,4	-191,5	-36,57	-8,98
Разом видатків без трансфертів	113397	143342,8	149926,9	36529,9	6584,1	32,21	4,59
Кошти, що передаються до інших бюджетів	1992,3	2239,1	2582,9	590,6	343,8	29,64	15,35
Усього видатків	115389,3	145581,9	152509,8	37120,5	6927,9	32,17	4,76

Загальний обсяг видатків бюджету громади за період 2022–2024 років збільшився на 37120,5 тис. грн., або на 32,17%. Проте темпи приросту значно сповільнилися в 2024 році у порівнянні з 2023: ріст склав лише 4,76% (6927,9

тис. грн.), що свідчить про обмеженість ресурсів громади в умовах воєнного стану.

Абсолютний приріст видатків на державне управління у 2024 році порівняно з 2022 роком склав 12853,6 тис. грн., що становить зростання на 91,35%. Проте у 2024 році порівняно з 2023 роком спостерігалось їх зниження на 8927,2 тис. грн. або на 24,90%. Така динаміка свідчить про подальшу їх оптимізацію.

Абсолютне зростання видатків на освіту за два роки склало 19867,9 тис. грн., що становить 27,94%, а за останній рік – 7729,9 тис. грн., або 9,29%. Ця тенденція свідчить про постійну увагу громади до фінансування закладів освіти, підвищення якості освітніх послуг і можливе зростання видатків на зарплати педагогічних працівників.

За аналізований період видатки на охорону здоров'я скоротилися. У 2022 році вони становили 1044,6 тис. грн., у 2023 році – 1162,3 тис. грн., а у 2024 році зменшилися до 698,6 тис. грн. Порівняно з 2022 роком зниження склало 346 тис. грн., або 33,12%, а порівняно з 2023 роком – 463,7 тис. грн., або 39,90%.

Абсолютне скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за два роки склало 3240 тис. грн., або 35,08%, а приріст за останній рік – 3564 тис. грн., або 146,52%, що свідчать про нестабільність у політиці соціального забезпечення.

За два роки приріст приріст видатків на житлово-комунальне господарство становив 7202,6 тис. грн. або 107,96%, а за останній рік – 5581,1 тис. грн. або 67,30%. Це вказує на активне інвестування у сферу комунального господарства, зокрема у ремонт інфраструктури та благоустрій.

У 2022 році на культуру було витрачено 1528,6 тис. грн., у 2023 році – 1315,8 тис. грн., а у 2024 році – 1848,0 тис. грн. Приріст за два роки склав 319,4 тис. грн., або 20,89%, а за останній рік – 532,2 тис. грн., або 40,45%. Після незначного зменшення у 2023 році фінансування зросло, що свідчить про підтримку місцевих закладів культури та заходів культурного спрямування.

За два роки приріст міжбюджетних трансфертів з місцевого бюджету (субвенції) становив 590,6 тис. грн. або 29,64%, за рік – 343,8 тис. грн. або 15,35%, що свідчить про зростаючу участь громади у міжбюджетних відносинах.

Таблиця 2.7

Структура видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади у 2022-2024 роках, %

Статті видатків бюджету	Роки			Абсолютний приріст (+/-)	
	2022	2023	2024	2024 / 2021	2024 / 2021
Державне управління	12,19	24,63	17,65	5,46	-6,97
Освіта	61,63	57,18	59,65	-1,97	2,47
Охорона здоров'я	0,91	0,80	0,46	-0,45	-0,34
Соціальний захист та соціальне забезпечення	8,00	1,67	3,93	-4,07	2,26
Житлово-комунальне господарство	5,78	5,70	9,10	3,32	3,40
Культура і мистецтво	1,32	0,90	1,21	-0,11	0,31
Фізична культура і спорт	1,50	1,59	1,60	0,10	0,00
Економічна діяльність	4,28	4,53	3,43	-0,85	-1,10
Інша діяльність	2,65	1,47	1,27	-1,38	-0,19
Разом видатків без трансфертів	98,27	98,46	98,31	0,03	-0,16
Кошти, що передаються до інших бюджетів	1,73	1,54	1,69	-0,03	0,16
Усього видатків	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

Питома вага видатків на державне управління у структурі бюджету зросла з 12,19% у 2022 році до 24,63% у 2023 році, після чого знизилася до 17,65% у 2024 році. Абсолютна зміна за два роки склала +5,46%, але у порівнянні з попереднім роком – зниження на -6,97%.

Освіта традиційно займає найбільшу частку в структурі бюджету громади: у 2022 році – 61,63%, у 2023 – 57,18%, а у 2024 – 59,65%. Абсолютне скорочення за два роки становило -1,97%, хоча у 2024 році порівняно з 2023

відбулося незначне зростання на +2,47%. Така динаміка, незважаючи на коливання частки в структурі загальних видатків, свідчить про стабільну пріоритетність сфери освіти в громаді.

Частка видатків на соціальний захист у 2022 році становила 8,00%, але в 2023 році вона різко знизилася до 1,67%. У 2024 році спостерігається зростання до 3,93%. Таким чином, відбулося зменшення за два роки на -4,07%, але у 2024 році приріст становив +2,26%.

Загальний приріст видатків на житлово-комунальне господарство склав +3,32%, а приріст за останній рік – +3,40%. Така динаміка свідчить про підвищену увагу громади до розвитку житлово-комунальної сфери, оновлення інфраструктури.

Частка економічної діяльності у структурі бюджету зросла з 4,28% у 2022 році до 4,53% у 2023, але в 2024 році знизилася до 3,43%. За два роки – зменшення на -0,85%, а за останній рік – 1,10%.

Отже, проведений аналіз динаміки та структури видатків бюджету Великокучурівської сільської територіальної громади засвідчив певні позитивні тенденції у зростанні обсягу загальних видатків, проте також виявив ряд системних викликів, які вимагають особливої уваги при плануванні бюджету на майбутні періоди.

Упродовж 2022–2024 років загальні видатки громади зросли на 32,17%, що в абсолютному вираженні становить понад 37 млн. грн. Водночас структура бюджету за цей період зазнала змін, які свідчать як про зміну пріоритетів, так і про коливання у фінансовій стратегії. Значне коливання видатків спостерігається у сфері державного управління, соціального захисту та економічної діяльності. Попри деяке зростання абсолютних видатків на економічну діяльність у 2023 році, у 2024 році спостерігається як їхнє скорочення, так і зменшення питомої ваги у бюджеті. Це є тривожним сигналом, оскільки саме підтримка місцевого підприємництва, розвиток інфраструктури, агропромислового потенціалу, туризму чи енергоефективності є ключем до підвищення доходів бюджету громади в майбутньому.

2.2 Аналіз фінансування ключових сфер соціально-економічного розвитку територіальної громади

У контексті соціально-економічного розвитку Великокучурівської територіальної громади освітня сфера займає провідне місце, оскільки інвестиції в освіту безпосередньо впливають на формування людського капіталу, рівень кваліфікації населення та довгострокові перспективи розвитку території.

Освітні послуги у Великокучурівській територіальній громаді надають заклади дошкільної та загальної середньої освіти. Загалом у громаді функціонує 6 закладів освіти з них: Великокучурівський ЗЗСО I-III ст. ім. В. Бузенка, Великокучурівський ЗДО «Казка», Великокучурівська музична школа, Годилівський ЗЗСО I-III ст. з дошкільним підрозділом, Сняківський ЗЗСО I-III ст. з дошкільним підрозділом, Тисовецький ЗЗСО I-II ст. ім. А. Душак,. Усі навчальні заклади укомплектовані, у них навчається чимала кількість учнів. Чинна мережа є оптимальною. Практично у кожній школі близька до проектної потужності кількість учнів.

Розглянемо тенденції зміни обсягів бюджетних асигнувань на освітню сферу у Великокучурівській територіальній громаді впродовж 2022–2024 років (табл. 2.8).

Дані таблиці 2.8 свідчать про загальну тенденцію до зростання фінансування освітньої галузі в громаді.

У 2022 році на надання дошкільної освіти було спрямовано 10370,0 тис. грн. У наступні роки спостерігається стабільне зростання фінансування: у 2023 році — 13158,0 тис. грн., а у 2024 році — 15387,1 тис. грн. Абсолютний приріст за 2022–2024 роки становить 5 017,1 тис. грн., а у порівнянні з 2023 роком — 2229,1 тис. грн. Відносний приріст відповідно склав 48,4% та 16,94%, що свідчить про послідовну підтримку та розвиток дошкільної освіти у громаді.

Таблиця 2.8

Аналіз динаміки видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на освіту за 2022-2024 роки, тис. грн.

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
Надання дошкільної освіти	10370,0	13158,0	15387,1	5017,1	2229,1	48,4	16,94
Надання загальної середньої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету	11276,3	19119,4	20594,2	9317,9	1474,8	82,6	7,71
Надання загальної середньої освіти за рахунок освітньої субвенції	38373,5	37960,9	45222,3	6848,8	7261,4	17,8	19,13
Надання спеціалізованої освіти мистецькими школами	4529,6	5165,1	5063,0	533,4	-102,1	11,8	-1,98
Надання освіти за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	200,1	230,4	255,3	55,2	24,9	27,6	10,81
Інші програми, заклади та заходи у сфері освіти	6359,6	7613,3	4455,1	-1904,5	-3158,2	-29,9	-41,48
Усього видатків на освіту	71109,1	83247,1	90977,0	19867,9	7729,9	27,9	9,29

Стаття «надання загальної середньої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету» також демонструє суттєве зростання. У 2022 році обсяг фінансування становив 11276,3 тис. грн., у 2023 — вже 19119,4 тис. грн., а у 2024 — 20594,2 тис. грн. Абсолютний приріст за два роки — 9317,9 тис. грн., а за останній рік — 1474,8 тис. грн. Відносне зростання — 82,6% у порівнянні з 2022 роком і 7,71% — з 2023 роком. Така динаміка вказує на посилення ролі місцевого бюджету в утриманні закладів загальної середньої освіти.

Стаття «надання загальної середньої освіти за рахунок освітньої субвенції» є однією з найбільших у структурі освітніх видатків. У 2022 році фінансування становило 38373,5 тис. грн., у 2023 — незначне зниження до 37960,9 тис. грн, проте у 2024 — різке зростання до 45222,3 тис. грн.

Абсолютний приріст за 2022–2024 роки — 6848,8 тис. грн., а лише за останній рік — 7261,4 тис. грн. Відносний приріст склав 17,8% та 19,13% відповідно. Це свідчить про активне залучення державної підтримки та зростання її частки у забезпеченні загальної середньої освіти.

Фінансування за статтею «надання спеціалізованої освіти мистецькими школами» у 2022 році становило 4529,6 тис. грн., у 2023 — зросло до 165,1 тис. грн., але у 2024 відбулося незначне зниження до 5063,0 тис. грн. Загальний приріст за два роки склав 533,4 тис. грн. (11,8%), а за останній рік зафіксовано скорочення на 102,1 тис. грн. (–1,98%). Незважаючи на незначне зменшення у 2024 році, рівень фінансування загалом залишається стабільним.

У 2022 році видатки за статтею «надання освіти за рахунок субвенції з державного бюджету на підтримку осіб з особливими освітніми потребами» становили 200,1 тис. грн, у 2023 — 230,4 тис. грн, а у 2024 — 255,3 тис. грн. Приріст склав 55,2 тис. грн. за два роки (27,6%) та 24,9 тис. грн. за останній рік (10,81%). Хоча абсолютні суми є порівняно незначними, позитивна динаміка свідчить про послідовну підтримку інклюзивної освіти на місцевому рівні.

Оцінка структури видатків бюджету на освіту є важливим інструментом для виявлення пріоритетів освітньої політики громади, ефективності використання бюджетних коштів та визначення потенційних зон для оптимізації фінансування. З огляду на це, проведемо аналіз структури видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на освіту у 2022–2024 роках, звертаючи увагу на динаміку фінансування окремих напрямів, зокрема дошкільної, загальної середньої, спеціалізованої та інклюзивної освіти, а також супутніх програм (табл. 2.9).

Упродовж аналізованого періоду структура освітніх видатків громади зазнала певних змін:

1. Зростання частки фінансування дошкільної освіти (частка видатків на надання дошкільної освіти зросла з 14,58% у 2022 році до 16,91% у 2024 році (абсолютний приріст +2,33 %). Це свідчить про поступове посилення уваги до раннього розвитку дітей та, можливо, про зростання кількості вихованців у

зкладах дошкільної освіти або підвищення рівня фінансового забезпечення цих закладів).

Таблиця 2.9

Структура видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на освіту за 2022-2024 роки, %

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/-)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023
Надання дошкільної освіти	14,58	15,81	16,91	2,33	1,11
Надання загальної середньої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету	15,86	22,97	22,64	6,78	-0,33
Надання загальної середньої освіти за рахунок освітньої субвенції	53,96	45,60	49,71	-4,26	4,11
Надання спеціалізованої освіти мистецькими школами	6,37	6,20	5,57	-0,80	-0,64
Надання освіти за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	0,28	0,28	0,28	0,00	0,00
Інші програми, заклади та заходи у сфері освіти	8,94	9,15	4,90	-4,05	-4,25
Усього видатків на освіту	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

2. Посилення ролі місцевого бюджету у фінансуванні загальної середньої освіти (видатки на загальну середню освіту за рахунок місцевих коштів зросли з 15,86% у 2022 році до 22,64% у 2024 році, тобто на 6,78 %. Попри незначне зниження в 2024 році порівняно з 2023 роком (-0,33 %), цей показник свідчить про вагоме навантаження на місцевий бюджет у сфері шкільної освіти).

3. Коливання частки освітньої субвенції (частка видатків, що фінансуються за рахунок освітньої субвенції, зменшилася з 53,96% у 2022 році до 45,60% у 2023 році, однак у 2024 році знову зросла до 49,71%. Загалом це зменшення на 4,26 % у 2024 році порівняно з 2022 роком. Такі коливання

можуть свідчити про зміни у державній політиці щодо міжбюджетного розподілу коштів або про внутрішню переорієнтацію видатків у структурі громади).

4. Зменшення частки фінансування мистецької освіти (видатки на спеціалізовану освіту в мистецьких школах дещо знизились — з 6,37% у 2022 році до 5,57% у 2024 році (–0,80 %)).

5. Стабільність у сфері інклюзивної освіти (частка видатків на освіту для осіб з особливими освітніми потребами залишається незмінною упродовж трьох років — 0,28%, що свідчить про фіксовану, але низьку питому вагу фінансування цієї категорії).

6. Різке скорочення інших освітніх програм (частка видатків на інші програми, заклади та заходи зменшилась із 8,94% у 2022 році до 4,90% у 2024 році (–4,05 %). Це найбільше скорочення серед усіх статей).

Таким чином, **структура видатків на освіту в громаді свідчить про переорієнтацію фінансування на базові рівні освіти, зокрема — дошкільну та загальну середню освіту, що є позитивною тенденцією з огляду на фундаментальну роль цих рівнів у системі освіти.**

В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну та триваючих воєнних дій на значній частині території нашої держави, соціальна політика набуває особливого значення. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, втрата джерел доходу великою частиною населення, зростання соціальної напруги та загострення вразливості окремих категорій громадян — усе це вимагає від місцевих органів влади посиленої уваги до формування ефективної та справедливої системи соціального захисту.

Завдання сфери соціального захисту на території громади виконує «Центр надання соціальних послуг» - створена з цією метою комунальна установа. У ньому працюють соціальні робітники, котрі надають різну допомогу мешканцям громади, як правило особам похилого віку, особам з інвалідністю, хворим, самотнім, тим, хто зіштовхнувся з іншими життєвими труднощами:

допомагають оформляти пільги, субсидії - як з державного, так і з місцевого бюджетів, різні види соціальної допомоги, тощо.

У цьому контексті актуальним є аналіз динаміки та структури видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2022–2024 роках (табл. 2.10 та 2.11).

Таблиця 2.10

Аналіз динаміки видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на соціальний захист і соціальне забезпечення за 2022–2024 роки, тис. грн.

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/–)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
Надання пільг з оплати послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг окремим категоріям громадян та компенсації за пільговий проїзд окремих категорій громадян	11,3	17	126,1	114,8	109,1	1015,93	641,76
Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни	314,1	117,5	564,2	250,1	446,7	79,62	380,17
Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану	5128,1	374	205,0	-4923,1	-169	-96,00	-45,19
Інші заклади та заходи у сфері соціального захисту і соціального забезпечення	3734,9	1924	5101,2	1366,3	3177,2	36,58	165,14
Усього видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	9236,5	2432,5	5996,5	-3240	3564	-35,08	146,52

У 2022–2024 роках обсяги соціальних видатків зазнали суттєвих змін, що свідчить про переорієнтацію пріоритетів у сфері соціального забезпечення громади. Загальний обсяг видатків у 2024 році становив 5996,5 тис. грн., що на 3240 тис. грн. (–35,08%) менше, ніж у 2022 році, однак на 3564 тис. грн. (146,52%) більше порівняно з 2023 роком. Це вказує на скорочення соціального бюджету після пікових видатків 2022 року, зумовлених воєнним станом, та подальше його часткове відновлення у 2024 році.

Найбільш різке зменшення стосувалося видатків на підтримку внутрішньо переміщених осіб — з 5128,1 тис. грн. у 2022 році до 205 тис. грн. у

2024 році (скорочення на 4923,1 тис. грн. або –96%), що було зумовлено зменшенням кількості ВПО.

Водночас суттєво зросли видатки за іншими напрямками. Зокрема, видатки на пільги для окремих категорій громадян зросли у понад 11 разів порівняно з 2022 роком (+1015,93%), а також майже в 6,5 разів порівняно з 2023 роком. Значне зростання (на 380,17%) також зафіксоване у статті видатків на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, що свідчить про посилення соціального захисту для цієї категорії.

Крім того, суттєве зростання продемонстрували видатки на інші заходи у сфері соціального захисту — з 1924 тис. грн. у 2023 році до 5101,2 тис. грн. у 2024 році (+165,14.

Загалом, у 2024 році спостерігається перехід від кризового фінансування до більш структурованої та довгострокової соціальної політики громади з акцентом на підтримку ветеранів, пільгових категорій населення та розвиток комплексних соціальних послуг.

Таблиця 2.11

Структура видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на соціальний захист і соціальне забезпечення за 2022-2024 роки, %

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/–)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023
Надання пільг з оплати послуг зв'язку, інших передбачених законодавством пільг окремим категоріям громадян та компенсації за пільговий проїзд окремих категорій громадян	0,12	0,70	2,10	1,98	1,40
Видатки на поховання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни	3,40	4,83	9,41	6,01	4,58
Видатки, пов'язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв'язку із введенням воєнного стану	55,52	15,38	3,42	-52,10	-11,96
Інші заклади та заходи у сфері соціального захисту і соціального забезпечення	40,44	79,10	85,07	44,63	5,97
Усього видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

У період 2022–2024 років відбулися суттєві зміни у структурі соціальних видатків громади. Основний акцент бюджету у 2022 році був зосереджений на підтримці ВПО в умовах початку повномасштабної війни. У подальші роки цей акцент змістився у бік довгострокових заходів соціального захисту, таких як підтримка пільгових категорій, компенсаційні виплати, поховання захисників, та інституційна підтримка соціальної сфери. Це вказує на перехід від кризової підтримки до системного підходу у сфері соціального забезпечення.

В умовах децентралізації та зростаючої відповідальності органів місцевого самоврядування за забезпечення сталого розвитку територій, особливої актуальності набуває аналіз бюджетних видатків на економічну діяльність. Ефективне використання фінансових ресурсів у цій сфері є ключовим чинником стимулювання місцевого економічного зростання, створення нових робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищення інвестиційної привабливості громади.

Для Великокучурівської територіальної громади, як і для багатьох інших об'єднаних громад України, економічна діяльність є одним із пріоритетних напрямів, що потребує раціонального планування та обґрунтованого фінансування. У зв'язку із цим проведемо аналіз змін у динаміці та структурі видатків на економічну сферу за останні роки (табл. 2.12 та 2.13).

Аналіз динаміки видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на економічну діяльність за період 2022–2024 років виявив нерівномірність фінансування окремих напрямів, що свідчить про зміну акцентів у місцевій економічній політиці впродовж досліджуваного періоду.

Загальний обсяг видатків на економічну діяльність у 2024 році становив 5229,9 тис. грн., що на 286,8 тис. грн. більше, ніж у 2022 році (+5,8%), однак на 1358,4 тис. грн. менше, ніж у 2023 році (–20,62%). Це свідчить про тимчасове зростання фінансування у 2023 році з подальшим зниженням у 2024.

У 2022 році фінансування галузі сільського, лісового, рибного господарства та мисливства було відсутнє, проте вже у 2023 році виділено 81,0 тис. грн., а у 2024 — 169,8 тис. грн.. Абсолютне зростання у 2024 році склало

88,8 тис. грн., або на 109,63% порівняно з 2023 роком.

Таблиця 2.12

Аналіз динаміки видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на економічну діяльність за 2022-2024 роки, тис. грн.

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/-)		Відносний приріст (%)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023	2024 / 2022	2024 / 2023
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	0,0	81,0	169,8	169,8	88,8	X	109,63
Будівництво та регіональний розвиток	2653,1	4040,5	2191,4	-461,7	-1849,1	-17,40	-45,76
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	1794,1	2184,5	2262,9	468,8	78,4	26,13	3,59
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	495,9	282,3	605,8	109,9	323,5	22,16	114,59
Усього видатків на економічну діяльність	4943,1	6588,3	5229,9	286,8	-1358,4	5,80	-20,62

За статтею «Будівництво та регіональний розвиток» спостерігається суттєве скорочення фінансування — з 4040,5 тис. грн. у 2023 році до 2191,4 тис. грн. у 2024 році (-1849,1 тис. грн., або -45,76%). Навіть у порівнянні з 2022 роком фінансування зменшилося на -461,7 тис. грн. (-17,4%).

За статтею «Транспорт, інфраструктура та дорожнє господарство» фінансування стабільно зростає: з 1794,1 тис. грн. у 2022 році до 2262,9 тис. грн. у 2024 році (+468,8 тис. грн. або 26,13%). Порівняно з 2023 роком зростання є помірним — лише 3,59%. Така динаміка свідчить про послідовну підтримку розвитку транспортної інфраструктури, яка має велике значення для мобільності населення та економічного розвитку громади.

Фінансування інших програм економічної діяльності зазнало значного зростання: з 282,3 тис. грн. у 2023 році до 605,8 тис. грн. у 2024 році (+323,5 тис. грн. або 114,59%), що вказує на розширення спектру економічних програм.

Отже, упродовж 2022–2024 років економічна діяльність залишалася важливою статтею видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади, хоча її загальний обсяг демонстрував коливання. Спостерігається

скорочення капітальних видатків на будівництво, що частково компенсується зростанням інвестицій у транспортну інфраструктуру, розвиток агросектору та нові економічні ініціативи.

Таблиця 2.13

Структура видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади на економічну діяльність за 2022-2024 роки, %

Показники	Роки			Абсолютний приріст (+/-)	
	2022	2023	2024	2024 / 2022	2024 / 2023
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	0,00	1,23	3,25	3,25	2,02
Будівництво та регіональний розвиток	53,67	61,33	41,90	-11,77	-19,43
Транспорт та транспортна інфраструктура, дорожнє господарство	36,30	33,16	43,27	6,97	10,11
Інші програми та заходи, пов'язані з економічною діяльністю	10,03	4,28	11,58	1,55	7,30
Усього видатків на економічну діяльність	100,00	100,00	100,00	0,00	0,00

У 2022–2024 роках бюджетна політика Великокучурівської громади у сфері економіки демонструє тенденцію до диверсифікації напрямів фінансування, поступовий відхід від домінування одного напрямку (будівництва) на користь більш збалансованого розподілу коштів між кількома сферами: інфраструктура, агросектор, місцевий розвиток та інші економічні ініціативи. Такий підхід свідчить про більш стратегічне та комплексне бачення розвитку економіки громади.

Отже, бюджетна політика Великокучурівської територіальної громади у 2022–2024 роках є адаптивною та гнучкою. Вона враховує виклики воєнного часу, соціальні потреби та необхідність економічного відновлення. Громада демонструє прагнення до збалансованого розвитку, поступово зміщуючи акценти з кризових видатків на інвестування в освіту, економічну модернізацію та системну соціальну підтримку населення, що є позитивним індикатором стратегічного управління на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 3

ОРІЄНТИРИ ЗАСТОСУВАННЯ БЮДЖЕТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1. Напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад у період війни та післявоєнний період

Збройна агресія проти України суттєво трансформувала всі аспекти суспільного життя, включно з фінансово-економічним функціонуванням територіальних громад. Невизначеність щодо тривалості воєнних дій та масштабів їхніх наслідків ускладнює стратегічне планування, водночас підвищуючи актуальність розробки гнучких моделей адаптації до умов тривалого воєнного конфлікту.

Коваль С. Л., Сидор І. П. наголошують на тому, що: «у сучасних реаліях територіальні громади мають зосередити зусилля не лише на забезпеченні базових потреб населення, але й на формуванні умов для поступового відновлення соціально-економічного потенціалу. Це вимагає перегляду підходів до управління бюджетними ресурсами, розвитку інфраструктури, стимулювання підприємництва та інвестицій.

Особливої ваги набуває необхідність розробки диференційованої економічної політики на локальному рівні. Адже характеристики викликів, з якими стикаються громади, суттєво варіюються: від тимчасової окупації та активних бойових дій — до тилкових зон із відносною стабільністю. Тому кожна громада потребує індивідуального сценарію дій, адаптованого до безпекового контексту та реального стану соціально-економічної інфраструктури» [14].

При формуванні стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад доцільно передбачити поетапний підхід до реалізації заходів, розподіливши їх на три ключові фази з урахуванням безпекових,

інституційних та фінансових ризиків (рис. 3.1).

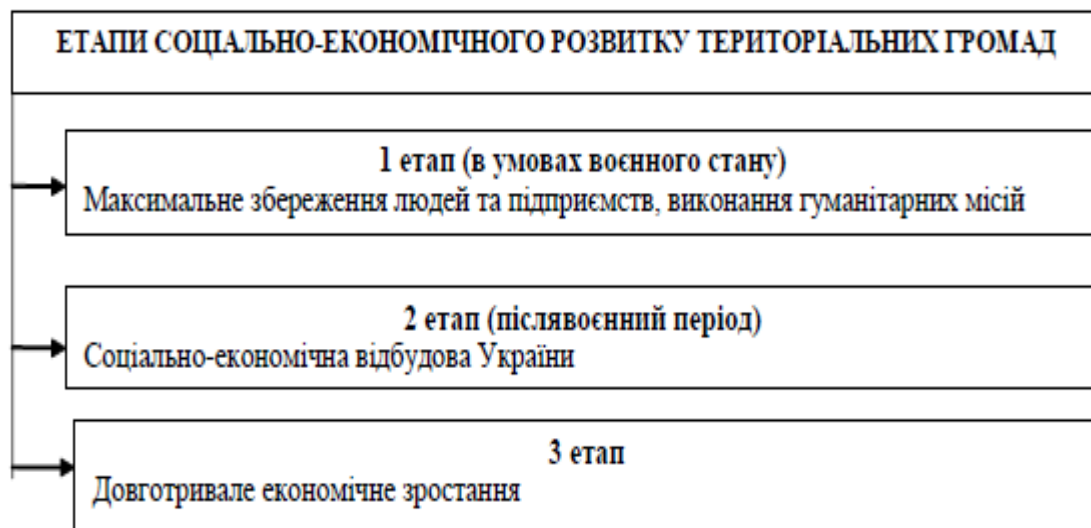

Рис. 3.1. Етапи соціально-економічного розвитку територіальних громад України

На першому, кризовому етапі, який припадає на період активної фази війни, стратегічним пріоритетом має бути збереження життя та здоров'я населення, а також забезпечення базових умов для продовження економічної діяльності та виконання гуманітарних функцій. Зусилля громад мають концентруватися на підтримці критичної інфраструктури, захисті об'єктів життєзабезпечення та координації з міжнародними і державними структурами щодо розподілу допомоги. На цьому етапі ключовими ризиками виступають безпосередня загроза воєнних дій, ймовірність інфраструктурних руйнувань унаслідок ракетних обстрілів, дронівих атак, а також обмеження доступу до ресурсів.

Водночас громади, розташовані в умовно стабільних або тилкових регіонах, відіграють критично важливу роль у забезпеченні безперервного виконання делегованих повноважень, підтримці внутрішньо переміщених осіб, створенні умов для продовження підприємницької діяльності, а також у формуванні фінансових резервів, які можуть бути спрямовані на відновлення у подальші періоди (рис. 3.2).

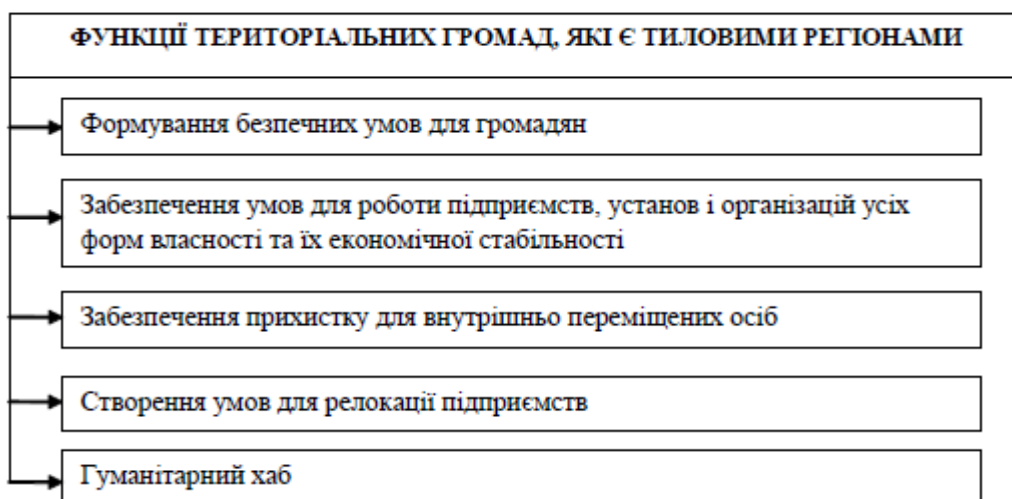

Рис. 3.2. Функції територіальних громад, які є тилловими регіонами

Для територіальних громад, розташованих у відносно безпечних регіонах (тилу), актуалізується низка пріоритетних завдань, реалізація яких потребує ефективного використання бюджетних ресурсів, управлінської гнучкості та партнерства з приватним сектором.

Як стверджують Коваль С. Л., Сидор І. П.: «серед ключових напрямів діяльності таких громад слід виокремити:

1. Забезпечення безпеки і базових умов життєдіяльності як для місцевих жителів, так і для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), шляхом облаштування житла, медичного супроводу, інфраструктурної підтримки.

2. Збереження економічного каркасу громади, зокрема шляхом стимулювання локального бізнесу до адаптації виробничих процесів до потреб тилової економіки.

3. Інституційна підтримка релокації підприємств із зон активних бойових дій – включаючи надання вільних виробничих площ, логістичну допомогу та пільгові умови для початку діяльності.

4. Формування стратегії мінімізації ризиків від потенційного поширення військової загрози (розробка резервних планів, зміцнення критичної інфраструктури).

5. Розширення програм зайнятості для ВПО як механізму не лише соціальної адаптації, а й відновлення економічного зростання на місцевому рівні.

6. Забезпечення системної гуманітарної підтримки, включаючи фінансування харчування, медичних послуг, соціального супроводу.

7. Координація потоків гуманітарної допомоги в межах громади та транзитних операцій.

Розробка стратегічних дорожніх карт соціально-економічного відновлення, які мають слугувати основою для інвестиційної привабливості в післявоєнний період» [14].

У рамках реалізації завдань із збереження економічного потенціалу територіальної громади та стабілізації ринку праці, особливого значення набуває формування сприятливого середовища для діяльності релокованих підприємств із регіонів, що постраждали внаслідок бойових дій чи перебували під тимчасовою окупацією. Пріоритетною є підтримка виробничих кластерів, орієнтованих на експорт, підприємств критичної інфраструктури, а також виробників товарів першої необхідності та продукції оборонного призначення. Не менш важливим є стимулювання локального освоєння виробництва товарів подвійного або військового призначення в умовах воєнної економіки.

В умовах обмежених фінансових можливостей територіальних громад вкрай актуальним є ефективне управління публічними фінансами. Власні бюджетні ресурси, як правило, спрямовуються на покриття витрат, пов'язаних із забезпеченням базових функцій життєдіяльності громад в умовах воєнного стану. Водночас міжнародна фінансова допомога, що надходить від партнерських країн та інституцій, у переважній більшості має гуманітарне призначення — забезпечення продуктами харчування, медичними засобами, тимчасовим житлом для ВПО та інших категорій постраждалих [23].

Зважаючи на масштаб зовнішньої підтримки, критично важливим є забезпечення прозорого та цільового використання кожного наданого ресурсу. Нецільове чи неефективне використання фінансової допомоги не лише підриває

довіру з боку донорських структур, але й може мати довгострокові наслідки для подальшого залучення ресурсів. У цьому контексті роль системного фінансового моніторингу, контролю та звітності значно зростає — зокрема, через впровадження незалежного аудиту, механізмів електронного контролю та залучення громадськості до процесу оцінки використання коштів.

Планування соціально-економічного відновлення України, а також окремих територіальних громад, слід розпочинати вже на нинішньому етапі — не відкладаючи до завершення війни. Ефективне стратегічне прогнозування та підготовка заходів має стати основою для швидкого запуску відбудовчих процесів після настання перемоги (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальної громади у період війни та післявоєнний період

Другий етап — поствоєнне відновлення — передбачатиме широкомасштабну реалізацію міжрівневих ініціатив на державному та регіональному рівнях. Ці заходи мають охопити як соціальний, так і економічний спектр, передбачаючи структурні перетворення в управлінні, інфраструктурі, системі соціального захисту, охороні здоров'я, освіті та розвитку людського капіталу.

Особливий акцент необхідно зробити на трансформації економічної моделі країни. Стратегічною метою має стати перехід від експортно-сировинного та аграрно орієнтованого укладу до економіки, що ґрунтується на інноваціях, високих технологіях і значній частці продукції з високою доданою

вартістю. Такий підхід дозволить Україні не лише інтегруватися в глобальні ланцюги створення вартості, але й зміцнити свої позиції як повноцінного гравця на міжнародному ринку товарів і послуг.

Післявоєнний період розвитку територіальних громад характеризуватиметься низкою специфічних чинників, які суттєво впливатимуть на темпи та напрямки соціально-економічного зростання. Серед ключових особливостей слід виділити:

1. Фізичні руйнування критичної інфраструктури та промислових об'єктів, а також масштабні пошкодження житлово-комунального сектора, що вимагатимуть значних капіталовкладень і переорієнтації інвестиційної політики громад.

2. Зменшення трудових ресурсів унаслідок загибелі, міграції та поранень населення, що спричиняє дисбаланс на ринку праці та потребує впровадження заходів з відновлення демографічного потенціалу.

3. Інтенсивне залучення міжнародного фінансування, коли донорські організації, уряди країн-партнерів та глобальні фінансові інститути надаватимуть ресурси на реалізацію проєктів реконструкції.

4. Розширення доступу до сучасних технологій і цифрових рішень, що дозволить територіальним громадам модернізувати управління та впроваджувати інновації в ключові сектори економіки.

Реорганізація логістичних коридорів для товаропотоків, що зумовить переорієнтацію на нові транспортні маршрути, зокрема — без використання інфраструктури країни-агресора, що формуватиме нові стратегічні переваги для українських регіонів [14].

У фазі післявоєнної трансформації ключовим пріоритетом стане масштабна реконструкція інфраструктурних об'єктів, включно з транспортними артеріями (автомобільні шляхи, мости), енергетичними системами та інженерними мережами. Для стимулювання повернення населення до постійного місця проживання необхідно відновити житловий фонд, освітні установи, медичні заклади, об'єкти соціальної та культурної

інфраструктури, які зазнали пошкоджень у результаті воєнних дій.

Окрім фізичної відбудови, надзвичайно важливо забезпечити реалізацію соціальних програм, спрямованих на реінтеграцію військовослужбовців, які повертаються з фронту, та цивільних осіб, що пережили бойові дії. У цьому контексті держава й місцеві бюджети повинні забезпечити психологічну підтримку, кваліфіковану медичну допомогу, а також запуск просвітницьких та реабілітаційних ініціатив, зокрема для дітей, які постраждали фізично або психологічно внаслідок війни.

Ключовим елементом у відновленні трудового ресурсу країни стане розбудова доступної мережі дошкільних, освітніх і виховних установ, що дозволить батькам активніше долучатись до економічної активності та сприятиме формуванню якісного людського капіталу у довгостроковій перспективі.

Третій етап післявоєнної трансформації охоплює фазу економічного відновлення, яка потребує системного підходу до акумулювання та ефективного використання фінансових ресурсів. Для забезпечення реалізації стратегічних завдань цього етапу, органам місцевого самоврядування необхідно не лише оперувати наявними бюджетними надходженнями, а й активно формувати політику економічної відкритості.

Пріоритетом має стати стимулювання інвестиційної активності через створення сприятливого фінансово-правового середовища для залучення як внутрішнього, так і зовнішнього капіталу. Важливим інструментом є впровадження механізмів підтримки інвесторів, зокрема створення територій пріоритетного розвитку, де бізнес може скористатися податковими пільгами чи звільненням від окремих регуляторних обмежень.

Крім того, впровадження інструментів страхування інвестиційних ризиків, особливо в умовах поствоєнної нестабільності, стане важливим гарантійним фактором для іноземного інвестора. Залучення стратегічних інвесторів, орієнтованих на інновації та високотехнологічне виробництво, сприятиме не лише відбудові, а й структурній модернізації місцевих економік,

що дасть змогу територіальним громадам перейти до моделі сталого економічного зростання.

Запровадження вищезазначених ініціатив відкриває можливості для активізації соціально-економічного зростання територіальних громад. Передусім ідеться про створення економічно привабливого середовища для суб'єктів підприємницької діяльності, зокрема тих, які були переміщені з регіонів активних бойових дій. Це дозволить не лише стимулювати ділову активність, а й розширити ринок праці, забезпечивши новими робочими місцями місцеве населення та внутрішньо переміщених осіб [14].

Фінансова стабілізація територіальної громади, що супроводжуватиметься зростанням економічної активності, закладе підґрунтя для зростання особистих доходів громадян, зменшення рівня зовнішньої міграції та потенційного повернення громадян, які виїхали за кордон у період війни. Усе це в сукупності сприятиме зростанню надходжень до місцевих бюджетів. Фінансова база, сформована за рахунок цих надходжень, стане ключовим інструментом подальшого соціально-економічного розвитку громад, що забезпечить сталий розвиток на довгострокову перспективу.

Отже, повномасштабна агресія проти України завдала суттєвих збитків національній економіці, істотно порушивши фінансову стабільність більшості територіальних громад. Особливо важким виявився вплив на ті регіони, що зазнали окупації чи стали ареною бойових дій. У період воєнного протистояння значний обсяг бюджетних коштів було перенаправлено на потреби оборони, що призвело до дестабілізації господарської діяльності, скорочення ділової активності, падіння рівня добробуту населення та зростання безробіття.

В умовах збройного конфлікту як національний уряд, так і органи місцевого самоврядування мають визначити пріоритетні напрями адаптації до нових викликів та формування ефективної стратегії післявоєнної реконструкції. Розробка такої стратегії повинна базуватися на реаліях, зокрема:

- 1) наявності знищених або пошкоджених об'єктів виробничої, житлової та інженерної інфраструктури;

2) втраті значної частини трудових ресурсів та негативних демографічних тенденціях;

3) потенціалі залучення зовнішніх фінансових впливань, зокрема ресурсів міжнародної донорської підтримки [23].

Органи місцевого самоврядування сьогодні стикаються з нагальною потребою в мобілізації фінансових ресурсів — як бюджетного походження, так і зовнішньої фінансової допомоги, включаючи міжнародні гранти та донорські кошти. Це необхідно для реалізації комплексу першочергових заходів, що сприятимуть стабілізації функціонування громад в умовах війни та забезпечать їх відновлення у майбутньому. Серед ключових напрямів фінансування:

1) забезпечення безпеки та соціальної стабільності для постійного населення й внутрішньо переміщених осіб;

2) підтримка економічної життєздатності громад шляхом адаптації місцевого бізнесу до умов воєнної економіки;

3) створення умов для релокації виробничих потужностей з постраждалих регіонів та їх розміщення на наявних промислових активах;

4) фінансування заходів з мінімізації наслідків бойових дій для інфраструктури та економіки громад;

5) розгортання програм зайнятості та соціальної підтримки для внутрішньо переміщених осіб;

6) ефективна координація логістичних процесів щодо доставки гуманітарної допомоги;

7) формування стратегічних цілей і пріоритетів, орієнтованих на економічне та соціальне відновлення громад у поствоєнний період [14].

У Великокучурівській сільській територіальній громаді зберігається низка інфраструктурних і соціальних викликів, серед яких найбільш відчутними є: недостатній рівень медичної профілактики й охорони здоров'я, потреба в модернізації дорожньої інфраструктури, покращення вуличного освітлення та підвищення громадської безпеки. Ефективне вирішення зазначених проблем безпосередньо залежить від своєчасного і достатнього

бюджетного фінансування пріоритетних напрямків життєдіяльності громади.

З метою посилення фінансової стійкості громади, органам місцевого самоврядування доцільно зосередити увагу на активізації внутрішніх джерел доходів. Зокрема, необхідно оптимізувати механізми адміністрування податкових і неподаткових надходжень, забезпечити ефективне управління доходами від операцій з капіталом, а також системно здійснювати моніторинг щоденного надходження коштів до бюджету. Щомісячний аналіз динаміки податкових платежів у розрізі їх видів дозволить своєчасно реагувати на виявлені відхилення та вживати заходів щодо підвищення податкової дисципліни платників.

Для оптимального управління видатками бюджету слід посилити контроль за цільовим, економним та результативним використанням бюджетних ресурсів. Задля реалізації заходів соціально-економічного розвитку важливо активізувати залучення позабюджетних джерел фінансування: інвестицій, грантової допомоги, коштів міжнародної технічної підтримки та державно-приватного партнерства. Саме диверсифікація джерел фінансування дозволить громаді не лише збалансувати свій бюджет, а й реалізовувати довгострокові стратегії розвитку.

3.2. Державно-приватне партнерство як інструмент політики сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад

На тлі інфраструктурної трансформації територіальних громад, що відбувається в умовах обмежених бюджетних ресурсів, модернізація житлово-комунального сектора стає критично важливим завданням для органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, зростає актуальність пошуку нових, нестандартних моделей фінансування та управління розвитком.

Як відзначають М. М. Забаштанський і І. П. Сидор: «ефективною

відповіддю на виклики сьогодення є впровадження механізмів державно-приватного партнерства (ДПП), що дозволяє поєднувати ресурси місцевої влади з інвестиційним потенціалом приватного сектору. Така модель співпраці вже довела свою результативність у ряді країн, де вона успішно використовується для реалізації проектів з розвитку соціальної, транспортної та комунальної інфраструктури.

Запровадження ДПП на рівні громад відкриває можливості для розширення джерел фінансування, підвищення якості надання публічних послуг, а також впровадження інновацій в управлінні місцевим розвитком. Участь бізнесу у вирішенні локальних проблем не лише забезпечує мобілізацію капіталу, а й сприяє формуванню більш стійкої моделі розвитку територій. За відсутності альтернативних джерел інвестицій та інституційних змін, саме такі партнерські підходи є ключовими для адаптації громад до сучасних соціально-економічних викликів» [11].

Інституціоналізація державно-приватного партнерства в Україні отримала чітке правове підґрунтя з моменту ухвалення Закону України «Про державно-приватне партнерство» та низки супровідних нормативно-правових актів. Цей крок свідчить про стратегічну орієнтацію держави на інтеграцію приватного капіталу в реалізацію суспільно важливих проєктів, зокрема у сфері інфраструктури, ЖКГ та соціальних послуг.

Відповідно до чинного законодавства, під ДПП розуміється форма взаємодії між державою (включаючи територіальні громади, які представлені уповноваженими органами державної влади та місцевого самоврядування) та приватними суб'єктами господарювання — юридичними особами, за винятком державних і комунальних підприємств, а також фізичними особами-підприємцями. Така співпраця відбувається на договірній основі відповідно до норм спеціального закону та інших законодавчих актів.

Запровадження ДПП дає змогу активізувати інвестиційні потоки в розвиток громад, підвищити ефективність використання бюджетних коштів та залучити управлінську експертизу з приватного сектора. Для органів місцевого

самоврядування це є інструментом не лише модернізації інфраструктури, а й фінансової диверсифікації, що особливо важливо в умовах дефіциту традиційних джерел фінансування [29].

Державно-приватне партнерство, як інструмент економічної співпраці, у світовій та українській практиці трактується крізь дві основні аналітичні призми: з одного боку — як взаємодія між суб'єктами економічних відносин, що орієнтовані на досягнення взаємовигідних результатів від реалізації спільних проектів; з іншого боку — як система управління об'єктами, в які залучаються приватні інвестиційні ресурси для розвитку публічної інфраструктури.

У контексті функціонування територіальних громад ДПП набуває особливої ваги. Тут держава делегує свої інтереси органам місцевого самоврядування, які виступають повноправними учасниками процесу партнерства. Приватний сектор у цьому випадку представлений місцевими підприємцями та бізнес-структурами, які прагнуть отримати економічну вигоду та стратегічну присутність на локальному ринку. Водночас кінцевим бенефіціаром виступають жителі громади — саме вони є споживачами послуг, товарів чи інфраструктурних рішень, що створюються в межах таких партнерств.

Таким чином, успішна реалізація проектів державно-приватного партнерства на місцевому рівні передбачає чітке балансування інтересів трьох ключових сторін — органів влади, бізнесу та населення, що в сукупності формує підґрунтя для сталого соціально-економічного розвитку громад (рис. 3.4.).

З погляду органів місцевого самоврядування, реалізація проектів у форматі державно-приватного партнерства є ефективним інструментом оптимізації бюджетних витрат, зокрема на розвиток інфраструктури. Залучення приватного капіталу дозволяє не лише зменшити навантаження на місцеві бюджети, але й суттєво скоротити терміни будівництва, модернізації та введення в експлуатацію об'єктів соціальної та технічної інфраструктури.

Рис. 3.4. Інтереси суб'єктів державно-приватного партнерства на рівні територіальної громади

Як зазначають Забаштанський М. М. та Сидор І. П.: «вагомою перевагою використання ресурсів локального бізнесу у соціально орієнтованих проектах є активізація будівельного ринку та розвиток сегменту операторів освітніх, медичних й інших суспільно важливих послуг. Це, у свою чергу, створює конкурентне середовище, яке стимулює підвищення якості послуг. Для представників місцевого бізнесу участь у проектах ДПП відкриває доступ до прискореного отримання дозвільної документації, а також знижує рівень ризиків, пов'язаних з господарською діяльністю. Крім того, модель ДПП гарантує інвестору стабільний дохід протягом усього строку дії договору, що робить такі проекти привабливішими у порівнянні з традиційними комерційними ініціативами. Органи місцевої влади при цьому відіграють роль фінансового гаранта, забезпечуючи постійний попит на результати проекту й підтримуючи його реалізацію на рівні не нижчому за точку беззбитковості» [11].

Для мешканців територіальних громад ключовим результатом ефективного управління є доступ до якісних, своєчасних та фінансово обґрунтованих публічних послуг у всіх сферах життєдіяльності, що

безпосередньо впливає на зростання соціального добробуту та підвищення загального рівня життя.

У контексті післявоєнної відбудови України державі необхідно адаптувати механізми державно-приватного партнерства як інструмент залучення довгострокових інвестиційних ресурсів для фінансування реконструкції критично важливої інфраструктури. Враховуючи масштабні руйнування, процес відновлення інфраструктурних об'єктів набуває стратегічного значення, вимагаючи не лише бюджетної підтримки, але й мобілізації приватного капіталу. Саме в цьому контексті державно-приватне партнерство виступає як ефективна фінансова модель для мінімізації державних витрат та стимулювання сталого економічного зростання на місцевому рівні.

З метою активізації інвестиційної діяльності в період відновлення країни, Національна інвестиційна рада при Президентові України ініціювала реформування інституційного середовища у сфері державно-приватного партнерства. Ключова мета запропонованих змін полягає у дворазовому скороченні часу та спрощенні процедурної частини підготовки ДПП-проектів, що забезпечить швидке залучення приватного капіталу в критичні сектори економіки.

Реалізація нових підходів стосуватиметься передусім проєктів, спрямованих на відновлення соціальної та транспортної інфраструктури — таких як будівництво освітніх та медичних закладів, об'єктів логістики, дитячих садків, вокзалів тощо. Значно розширено перелік сфер, де може застосовуватись механізм ДПП. У транспортному секторі передбачено розвиток міської мобільності, удосконалення системи радіотехнічного забезпечення залізничного сполучення, модернізацію аеронавігаційного обслуговування та облаштування пунктів пропуску на державному кордоні.

Новим стратегічним напрямом визначено житлову забудову: йдеться про зведення гуртожитків, соціального житла, житла для військовослужбовців, учасників бойових дій і членів їхніх родин, а також відновлення пошкодженого

або зруйнованого житлового фонду. Окремо передбачено можливість реалізації проєктів у пенітенціарній сфері — установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

Важливо, що за ініціативою державного партнера — як на рівні центральної влади, так і органів місцевого самоврядування — державно-приватне партнерство може поширюватися на будь-які галузі, пов'язані з наданням суспільно значущих послуг. Це створює передумови для переорієнтації державної інвестиційної політики на відновлення критичних соціальних та інфраструктурних об'єктів, що зазнали значних втрат унаслідок воєнних дій.

За умови комплексного залучення наявних інструментів післякризового відновлення, включаючи механізми державно-приватного партнерства, Україна отримує реальний шанс подолати накопичені дисбаланси в національній економіці. Особливо важливою є консолідована підтримка з боку міжнародних партнерів — країн-союзників, фінансових інституцій та донорських груп, які виступають ключовими джерелами як фінансових ресурсів, так і технічної допомоги.

У цьому контексті, ефективне застосування ДПП має стати складовою частиною стратегії довгострокового економічного відновлення та розвитку. З точки зору фінансової політики територіальних громад, активне впровадження механізмів партнерства між державним і приватним секторами у сфері інвестицій дозволяє підвищити їхню фінансову самодостатність, розширити джерела капіталовкладень та забезпечити реалізацію проєктів соціально-економічного значення. Саме така модель дозволяє формувати підґрунтя для сталого зростання й економічної резилієнтності на місцевому рівні.

У процесі планування та реалізації інвестиційних ініціатив у форматі державно-приватного партнерства на муніципальному рівні особливе значення має забезпечення прозорості та дотримання принципів підзвітності. Важливим елементом фінансової дисципліни та належного управління є запровадження

дієвого громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в межах реалізації ДПП-проектів.

Функції такого контролю доцільно делегувати широкому колу зацікавлених сторін: представникам трудових колективів, профспілок, громадських об'єднань, політичних сил, молодіжних організацій, а також іншим формальним і неформальним інститутам громадянського суспільства — зокрема, ініціативним групам мешканців за місцем проживання.

Для підвищення довіри інвесторів і забезпечення легітимності реалізованих ініціатив, органи місцевої влади мають не лише забезпечувати доступ громадськості до інформації про проекти ДПП, а й активно залучати її до процедур оцінювання та моніторингу. Це передбачає організацію громадських слухань, відкритих обговорень, незалежної експертизи та інших форм участі, які сприяють формуванню ефективного зворотного зв'язку і мінімізації репутаційних та фінансових ризиків для сторін партнерства.

ВИСНОВКИ

Формування і використання коштів бюджету територіальної громади представляє собою складний процес, який супроводжується низкою проблем: недовірою мешканців громади місцевій владі через марнотратне використання доходів бюджету, достатньо низьким рівнем фінансової грамотності місцевого населення та ін. Особливо болючою є проблема нераціональних витрат місцевою владою під час воєнного стану, оскільки, в умовах обмежених фінансових ресурсів, ці явища породжують явний дисбаланс між інтересами держави та органів місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану кожна територіальна громада, керуючись принципами раціональності, ефективності, прозорості й публічності місцевих фінансів, зобов'язана ефективно використовувати фінансові ресурси.

У процесі дослідження бюджету та його ролі у соціально-економічному розвитку територіальної громади сформульовані наступні висновки:

1. Досліджено суть і особливості формування бюджету територіальної громади. Бюджет територіальної громади – це фінансовий документ, який відображає план надходжень і витрат громади на відповідний бюджетний період. Його основне призначення – забезпечення реалізації завдань та функцій органів місцевого самоврядування. Такий бюджет є самостійним і не включається до складу зведених бюджетів районного чи міського рівня у разі поділу міста на райони.

Бюджет виконує кілька ключових функцій. Передусім, він слугує інструментом формування фінансових ресурсів для забезпечення діяльності органів місцевої влади. По-друге, забезпечує розподіл цих коштів між окремими галузями місцевого господарства з урахуванням ефективності їх використання. І, нарешті, він виконує контрольну функцію, зокрема щодо фінансово-господарської діяльності підпорядкованих установ, організацій та підприємств.

Доходна частина бюджету об'єднаної територіальної громади структурується на загальний і спеціальний фонди. Крім того, через бюджет регулюються видатки, пов'язані з реалізацією власних (самоврядних) повноважень громади. Фінансування цих видатків здійснюється як за рахунок доходів, закріплених за бюджетами громад відповідно до Бюджетного кодексу України, так і за допомогою міжбюджетних трансфертів із державного бюджету.

2. Розглянуто роль бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади. Інфраструктура територіальної громади є ключовим чинником, що впливає на її соціальний та економічний розвиток. Розвинена інфраструктурна база не лише формує привабливий зовнішній вигляд громади, але й безпосередньо впливає на якість життя населення: стан здоров'я, рівень освіти, соціальну згуртованість, доступ до культурних послуг та комфорт у повсякденному середовищі. У структурі місцевої інфраструктури домінують такі критично важливі сектори, як охорона здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство і культура — саме вони формують основу сталого соціально-економічного зростання.

Фінансова база для реалізації стратегій розвитку територіальних громад ґрунтується насамперед на бюджетному фінансуванні, яке здійснюється через органи місцевого самоврядування. В умовах бюджетної децентралізації об'єднані територіальні громади набули статусу самостійних учасників бюджетного процесу, перейшовши на прямі міжбюджетні взаємовідносини з державним бюджетом. Основними джерелами доходної частини місцевих бюджетів виступають податкові надходження, як власні, так і закріплені.

Для розширення фінансових можливостей у сфері розвитку громади, органи місцевої влади можуть використовувати не лише бюджетні ресурси, а й залучати додаткові фінансові інструменти, зокрема кредити та інвестиції.

Однак повномасштабна війна, розв'язана росією, суттєво вплинула на фінансову стабільність громад. Місцева влада була змушена кардинально скоротити витрати, перерозподіляючи ресурси на критичні потреби. Це, в свою

чергу, негативно позначилось на динаміці соціально-економічного розвитку, сповільнивши реалізацію багатьох інфраструктурних та соціальних проєктів.

3. Проведено аналіз динаміки та структури доходів і видатків бюджету територіальної громади. На основі результатів проведеного аналізу доходної частини бюджету Великокучурівської територіальної громади, можна зробити висновок про необхідність посилення уваги до питань удосконалення механізмів формування дохідної бази. Зокрема, акцент варто зробити на активізації джерел мобілізації податкових надходжень, розширенні можливостей отримання неподаткових доходів, а також на раціоналізації та розвитку операцій з капіталом. Це дозволить забезпечити більш стабільне фінансове підґрунтя для виконання бюджетних зобов'язань та реалізації програм соціально-економічного розвитку громади.

Упродовж 2022–2024 років загальні видатки громади зросли на 32,17%, що в абсолютному вираженні становить понад 37 млн. грн. Водночас структура бюджету за цей період зазнала змін, які свідчать як про зміну пріоритетів, так і про коливання у фінансовій стратегії. Значне коливання видатків спостерігається у сфері державного управління, соціального захисту та економічної діяльності. Попри деяке зростання абсолютних видатків на економічну діяльність у 2023 році, у 2024 році спостерігається як їхнє скорочення, так і зменшення питомої ваги у бюджеті. Це є тривожним сигналом, оскільки підтримка саме такої сфери є ключем до підвищення доходів бюджету громади в майбутньому.

4. Проаналізовано фінансування ключових сфер соціально-економічного розвитку територіальної громади. Структура видатків на освіту в громаді свідчить про переорієнтацію фінансування на базові рівні освіти, зокрема — дошкільну та загальну середню освіту, що є позитивною тенденцією з огляду на фундаментальну роль цих рівнів у системі освіти.

У 2022–2024 роках обсяги соціальних видатків зазнали суттєвих змін. Їх загальний обсяг у 2024 році становив 5996,5 тис. грн., що на 3240 тис. грн. (–35,08%) менше, ніж у 2022 році, однак на 3564 тис. грн. (146,52%) більше

порівняно з 2023 роком. Загалом, у 2024 році спостерігається перехід від кризового фінансування до більш структурованої та довгострокової соціальної політики громади з акцентом на підтримку ветеранів, пільгових категорій населення та розвиток комплексних соціальних послуг.

Упродовж 2022–2024 років економічна діяльність залишалася важливою статтею видатків бюджету Великокучурівської територіальної громади, хоча її загальний обсяг демонстрував коливання. Спостерігається скорочення капітальних видатків на будівництво, що частково компенсується зростанням інвестицій у транспортну інфраструктуру, розвиток агросектору та нові економічні ініціативи.

5. Узагальнено напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад у період війни та післявоєнний період. У сучасних реаліях територіальні громади мають зосередити зусилля не лише на забезпеченні базових потреб населення, але й на формуванні умов для поступового відновлення соціально-економічного потенціалу.

При формуванні стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад доцільно передбачити поетапний підхід до реалізації заходів, розподіливши їх на три ключові фази з урахуванням безпекових, інституційних та фінансових ризиків (1 - в умова воєнного стану, 2 – післявоєнний період, 3 – довготривале економічне зростання).

Для забезпечення реалізації стратегічних завдань третього етапу, органам місцевого самоврядування необхідно не лише оперувати наявними бюджетними надходженнями, а й активно формувати політику економічної відкритості. Фінансова стабілізація територіальної громади, що супроводжуватиметься зростанням економічної активності, закладе підґрунтя для зростання особистих доходів громадян, зменшення рівня зовнішньої міграції та потенційного повернення громадян, які виїхали за кордон у період війни. Усе це в сукупності сприятиме зростанню надходжень до місцевих бюджетів. Фінансова база, сформована за рахунок цих надходжень, стане ключовим інструментом подальшого соціально-економічного розвитку громад,

що забезпечить сталий розвиток на довгострокову перспективу.

6. Визначено особливості та пріоритети застосування державно-приватного партнерства як інструменту політики сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. ДПП виступає пріоритетним напрямом реалізації інвестиційної політики на місцевому рівні, спрямованої на підвищення фінансової самодостатності громад та модернізацію їхньої інфраструктури.

Для досягнення сталого розвитку громад та посилення їх фінансової спроможності доцільно активізувати використання державно-приватного партнерства у реалізації стратегічно важливих проєктів, передусім інфраструктурного характеру. Участь приватного сектору у фінансуванні та управлінні такими проєктами дозволяє органам місцевого самоврядування знизити навантаження на бюджет та оптимізувати використання обмежених фінансових ресурсів.

Крім фіскальних вигод, участь бізнесу у ДПП сприяє розвитку суміжних галузей – зокрема будівництва, управління соціальними об'єктами, а також підвищенню рівня конкурентоспроможності у сфері надання освітніх, медичних та інших послуг. Конкуренція серед операторів соціальних послуг, залучених у партнерських форматах, створює умови для зростання їх якості та доступності.

З позиції громади, ключовим результатом ефективного функціонування проєктів ДПП є забезпечення мешканців якісними, своєчасними й адаптованими до потреб послугами у різних сферах життєдіяльності. У довгостроковій перспективі це позитивно впливає на рівень життя, соціальну стабільність і інвестиційну привабливість територіальної одиниці.

7. Серед ключових факторів, що сприяють покращенню якості життя у Великокучурівській територіальній громаді, варто відзначити розгалужену мережу освітніх закладів, належний рівень навчального процесу в закладах загальної середньої та дошкільної освіти, а також активну участь жителів у культурно-спортивному житті громади та громадянських ініціативах.

Водночас у громаді зберігається низка інфраструктурних і соціальних викликів, серед яких найбільш відчутними є: недостатній рівень медичної профілактики й охорони здоров'я, потреба в модернізації дорожньої інфраструктури, покращення вуличного освітлення та підвищення громадської безпеки. Ефективне вирішення зазначених проблем безпосередньо залежить від своєчасного і достатнього бюджетного фінансування пріоритетних напрямків життєдіяльності громади.

З метою посилення фінансової стійкості громади, органам місцевого самоврядування доцільно зосередити увагу на активізації внутрішніх джерел доходів. Зокрема, необхідно оптимізувати механізми адміністрування податкових і неподаткових надходжень, забезпечити ефективне управління доходами від операцій з капіталом, а також системно здійснювати моніторинг щоденного надходження коштів до бюджету. Щомісячний аналіз динаміки податкових платежів у розрізі їх видів дозволить своєчасно реагувати на виявлені відхилення та вживати заходів щодо підвищення податкової дисципліни платників.

Для оптимального управління видатками бюджету слід посилити контроль за цільовим, економним та результативним використанням бюджетних ресурсів. Задля реалізації заходів соціально-економічного розвитку важливо активізувати залучення позабюджетних джерел фінансування: інвестицій, грантової допомоги, коштів міжнародної технічної підтримки та державно-приватного партнерства. Саме диверсифікація джерел фінансування дозволить громаді не лише збалансувати свій бюджет, а й реалізовувати довгострокові стратегії розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баланюк І., Іваночко Б. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16, № 1-2. С. 91-98.
2. Блащук-Дев'яткіна Н. З., Іванків В. О. Вплив фінансової стійкості місцевого бюджету на соціально-економічний розвиток територіальної громади. *Молодий вчений*. 2023. № 10. С. 183-188.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17)
4. Возняк Г. В., Патицька Х. О. Бюджетні детермінанти забезпечення стійкості територіальних громад: воєнна адаптація та орієнтири повоєнного відновлення *Фінанси України*. 2023. № 8. С. 81-96.
5. Гарбінська-Руденко А. В. Бюджетне право : навчальний посібник. Ірпінь : Державний податковий університет. 2023. 340 с.
6. Гарбінська-Руденко А. В., Демчук М. В. Правове регулювання формування бюджетів об'єднаних територіальних громад як ключових суб'єктів місцевого самоврядування *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 361-365.
7. Дуб А. Р. Фінансові механізми державної підтримки соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Проблеми економіки*. 2019. № 1 (39). С. 52–58.
8. Дуб А. Р. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. №39.
9. Євченко В., Тереняк Л. Децентралізація як фактор розвитку територіальних громад в Україні: досвід країн ЄС. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2024. № 23. С. 52-71.
10. Єрмоменко А. О. Місцеві бюджети у системі фінансового

забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 132-137.

11. Забаштанський М. М., Сидор І. П. Державно-приватне партнерство у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 6. С. 18-23.

12. Канєва Т. В., М. Ю. Карпенко Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. № 1. С. 185-191.

13. Качний О. С. Зарубіжний досвід формування механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2. С. 170-174.

14. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96-102.

15. Козар Ю. Ю. Державно-приватне партнерство у реалізації економічного та соціально-культурного розвитку територіальних громад. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 148-154.

16. Конституція України. Суми : ТОВ «ВВП Нотіс», 2023. 56 с.

17. Крачок Л. І. Пріоритети податкової політики соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2024. № 2. С. 201-210.

18. Левандівський О. Т. Управління податковими надходженнями до бюджету територіальних громад в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2024. № 3.

19. Левандівський О. Т. Управлінські підходи в формуванні місцевого бюджету територіальної громади на основі податкових надходжень. *Агросвіт*. 2024. № 6. С. 37-43.

20. Лободіна З. М. Організаційно-методичні засади вдосконалення управління бюджетом участі як інструментом забезпечення інклюзивного розвитку територіальної громади. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 11. С.

43-49.

21. Маліборський П. Фінансово-бюджетна спроможність територіальних громад. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. Вип. 6. С. 131-140.

22. Малюга Н. М., Суліменко Л. А., Цегельник Н. І. Обліково-контрольні аспекти забезпечення виконання бюджетних програм в об'єднаних територіальних громадах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 10. С. 30-38.

23. Монастирський Г. Л., М. В. Волосяк Гармонізація соціальних та економічних складових розвитку інфраструктури територіальних громад *Проблеми економіки*. 2023. № 1. С. 86-95.

24. Офіційний сайт Великокучурівської сільської ради. URL: <https://vk-stg.gov.ua/>

25. Палвашова Г. І., Седікова І. О. Бюджетна ефективність територіальних громад: вектор впливу системних змін *Економіка харчової промисловості*. 2023. Т. 15, Вип. 3. С. 48-55.

26. Полянська А. С., Запухляк І. Б., Вербовська Л. С. Управління розвитком територіальних громад на засадах проєктного підходу: досвід, інструменти та фінансування. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія : Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2021. № 1. С. 75-88.

27. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України : Закон України від 08.11.2023 р. № 3428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>

28. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20>

29. Про державно-приватне партнерство. Закон України зі змінами і доповненнями, внесеними від 16 серпня 2022 року N 2529-IX. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/t102404?an=0&ed=2022_11_19

30. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

31. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97- ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

32. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

33. Рудик О. А. Соціально-економічний розвиток територіальних громад: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 36. С. 93-96.

34. Сивульська Н. М., Веселюк М. В. Реформа фінансової децентралізації та її вплив на фінансову спроможність бюджетів територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2024. № 6.

35. Томашевська А. В. Бюджетні та інвестиційні механізми залучення фінансування проєктів соціальної дії в територіальних громадах. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 29. С. 79-84.

36. Усикова О. М., Гнатковська К. В. Пріоритетні підходи соціально-економічного розвитку сільських територій. *Modern economics*. 2024. № 43. С. 133-138.

37. Черничко Т. В., Чорій Ю. Ю. Соціально-економічний розвиток територіальних одиниць в умовах інклюзивної економіки. *Ефективна економіка*. 2024. № 1.

38. Шевченко О., Ліснєвська Ю. Удосконалення системи стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 1. С. 36-40.

39. Шкуратов О. І., Хохуляк О. О. Формування бюджетного потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 16. С. 7-12.

40. Якобчук В. П., Бодашевська Ю. С., Зіневич К. С., Пугачова Н. С. Стратегічні напрями трансформації моделі управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в період повоєнного відновлення. *Ефективна економіка*. 2024. № 2.

41. Boyce T., Brown C. Economic and Social impacts and benefits of health systems / World Health Organization: *Regional Office for Europe*. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329683/9789289053952-eng.pdf>

42. Culture and Local Development. OECD. 2005. 188 p.

43. Curtis C. The Impact of Local Public Education on Economic Development. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Urban and Regional Planning at Virginia Commonwealth University. *Virginia Commonwealth University Richmond*, VA. 2013. URL: <https://scholarscompass.vcu.edu/>

44. Konyeva A., Dolgalova O. Improving the quality of services of housing and communal services management companies in Ukraine based on the application of cognitive modeling methodology. *Financial and Credit Activity: problems of theory and practice*. 2022. Vol. 3 (44).